

Romi i Romkinje u Srbiji i položaj Roma i Romkinja povratnika iz Zapadne Evrope

Stephan Müller, Decembar 2018.

Sadržaj

Skraćenice.....	2
Predgovor.....	3
Uvod	4
1. Kratak uvod u položaj Roma u Srbiji.....	8
1.1. Podaci.....	8
1.2. Anticiganizam i kumulativna diskriminacija.....	8
1.3. Društveno-ekonomski položaj	9
1.3.1. Tržište rada.....	9
1.3.2. Obrazovanje	11
1.3.3. Stanovanje	13
1.3.4. Zdravlje	14
1.3.5. Dokumenta	15
2. Tražioci azila, povratnici i reintegracija	17
2.1. Opšte informacije	17
2.2. Podaci o tražiocima azila u zemljama Zapadne Evrope koji potiču iz Srbije	17
2.3. Povratnici iz Zapadne Evrope.....	20
3. Politika reintegracije u Srbiji	25
3.1. Uopšteno	25
3.2. Nacionalni nivo	25
3.3. Lokalni nivo.....	26
4. Zaključci	30
5. Moguće intervencije	33
5.1. Preporučeni pristup za intervencije	33
5.2. Preporučena polja intervencije	35
5.2.1. Borba protiv osnovnog uzroka migracija	35
5.2.2. Pružanje pomoći pojedincima prilikom stvarnog povratka.....	36
5.2.3. Pružanje detaljne pomoći u socijalnoj inkluziji (obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje, pristup ličnim dokumentima)	36
5.2.4. Osnaživanje zajednice.....	38
Reference	39

Skraćenice

AT	Administrativna tela
AZR	<i>Ausländerzentralregister</i>
BAMF	<i>Bundesamt für Flüchtlinge und Migration</i>
BFPE	Beogradski fond za političku izuzetnost
BMZ	<i>Bundesministerium für Wirtschaftliche Zusammenarbeit</i>
CAHROM	Ad hoc Komitet eksperata za pitanja Roma i putnika
CEPS	Centar za evropske političke studije
SE	Savet Evrope
Vlada RS,	Vlada Republike Srbije,
KIRS	Komesarijat za izbeglice i migracije
DRC	Danski savet za izbeglice
EHO	Ekumenska humanitarna organizacija
ESI	Evropska inicijativa za stabilnost
ESRP	Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike
EU	Evropska unija
GARP	Vladin program potpomognute repatrijacije
GIZ	<i>Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH</i>
HEKS EPER	<i>Hilfswerk der Evangelischen Kirchen Schweiz</i>
IRL	Interno raseljena lica
IOM/MOR	Međunarodna organizacija za migracije
IPA	Instrument za pretpristupnu pomoć
KfW	<i>Kreditanstalt für Wiederaufbau</i>
LAP	Lokalni akcioni plan
JLS	Jedinica lokalne samouprave
CPM	Centar za prava manjina
NSZ	Nacionalna služba za zapošljavanje
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
REAG	Program reintegracije za tražioce azila u Nemačkoj
ECR	Edukativni centar Roma u Subotici
REF	Fond za obrazovanje Roma
SHSE	Socijalno stanovanje u zaštićenim uslovima
SODI	<i>Solidaritätsdienst International</i>
STP	Društvo za ugrožene narode Švajcarske
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj
UNHCR	Agencija Ujedinjenih nacija za izbeglice

Predgovor

Izveštaj „Romi i Romkinje u Srbiji i položaj Roma i Romkinja povratnika iz Zapadne Evrope“ napisan je kao osnovna informativna studija za kancelariju *Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GmbH* (GIZ) u Srbiji, odnosno kao vid informisanja o planiranju i sprovođenju intervencija koje se odnose na Rome i Romkinje i povratnike u Srbiji.

Izveštaj se u izradi oslonio se na veliki broj različitih izvora, a predstavljanje opšteg položaja Roma i Romkinja u najvećoj meri je zasnovano na podacima koji čine sastavni deo publikacije autora ovog izveštaja „Obruč anticiganizma – Romi u Republici Srbiji“, u izdanju organizacije *Civil Rights Defenders*, Beograd, 2018.

Odricanje od odgovornosti

Stavovi izneti u ovoj publikaciji predstavljaju isključivo stavove autora i ne odražavaju nužno stavove koje zastupa GIZ.

Kosovo: navođenje Kosova ne dovodi u pitanje stavove u vezi sa statusom Kosova, i u potpunosti je u skladu sa Rezolucijom Saveta bezbednosti UN 1244/1999 i Mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova.

Uvod

Romi¹ su u potrazi za azilom i kao radnici migranti² na teritoriju Nemačke i drugih delova Zapadne Evrope stigli još pre ratova na području bivše Jugoslavije. Sa ratovima u bivšoj Jugoslaviji broj Roma koji su iz Srbije (odnosno Jugoslavije) otišli u potrazi za azilom bitno se povećao. U načelu, zahtevi za dobijanje azila su odbijani, ali u mnogim slučajevima Romi iz Srbije dobijali su tzv. „*Duldung*“ (dozvolu privremenog boravka za odbijene tražioce azila koji su u obavezi da napuste Nemačku, ali kojima je dozvoljeno da u Nemačkoj privremeno borave) ili mogućnost da svoj boravak pre deportacije u zemlju porekla produže iz drugih razloga.

Romi tražioci azila iz Srbije i drugih zemalja Zapadnog Balkana su nekoliko godina zaredom, otprilike do 2015. godine, činili najveću grupu tražilaca azila u Nemačkoj i drugim delovima Zapadne Evrope. Na osnovu dostupnih podataka, može se zaključiti da su u periodu između 2008. i 2017. godine Romi podneli blizu 140.000 zahteva za dobijanje azila Evropskoj uniji, od kojih je između osamdeset i devedeset hiljada podneto samo u Nemačkoj (videti *inter alia* *Deutscher Bundestag, Unterrichtung, 2017*; EUROSTAT i ESI, 2017).

Romima sa Zapadnog Balkana je, po pravilu, azil u zemljama Zapadne Evrope bivao uskraćen. Većina država članica Evropske unije šalje Rome nazad u Srbiju i druge zemlje porekla na teritoriji Zapadnog Balkana, bilo prinudno ili „dobrovoljno“.³ Pomenuti povratak za zemlje kao što je Srbija svakako predstavlja svojevrsan izazov u političkom i društvenom smislu.

Sa druge strane, Visoki komesar Saveta Evrope za ljudska prava naglasio je da na osnovu Evropske konvencije o ljudskim pravima, prisustvo kumulativne diskriminacije Roma u njihovim zemljama porekla može da posluži kao opravdanje za prekidanje postupaka deportacije u zemlje porekla (SE, 2015b).

Nemačke vlasti su 2014. godine Srbiju proglasile sigurnom zemljom porekla.⁴ Nemačka je u jesen 2015. godine usvojila novi zakon o postupku dobijanja azila (*Asylverfahrensbeschleunigungsgesetz*), koji nastoji da ubrza samu proceduru dobijanja azila. U tom kontekstu, Savezna Republika Nemačka se posvetila aktivnom unapređenju ekonomskog i društvenog položaja manjina, naročito Roma, na

---

¹ U tekstu se u skladu sa terminologijom evropskih institucija i međunarodnih organizacija koristi pojam „Romi“ koji se odnosi na veći broj različitih grupa (npr. Romi, Sinti, Kale, Cigani, Romani, Bojaši, Aškalijski, Egipćani, Jeniši, Domi, Lomi, Romi, Abdali) uključujući i putnike, i koji ne negira specifičnosti svake pojedinačne grupe.

² Ratovi u Sloveniji 1991. godine, u Hrvatskoj od 1991. do 1992. godine, u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. i na Kosovu od 1998. do 1999. godine.

³ *De jure* mnogi povratnici dobrovoljno napuštaju Nemačku, međutim u velikom broju slučajeva samo da bi izbegli negativne posledice među kojima su nemogućnost učešća u programima pomoći za povratnike ili ograničavanje mogućnosti putovanja po povratku. Više informacija o razlici između dobrovoljnog i asistiranog dobrovoljnog povratka nalazi se u Poglavlju 2.3.

⁴ Zahtev za dobijanje azila za lica koja potiču iz tzv. „sigurnih zemalja porekla“ razmatra se po ubrzanom postupku i po pravilu smatra neosnovanim, jer se matična zemlja tražioca azila smatra „sigurnom“. Podnosilac zahteva za azil ima ograničeno vreme (nedelju dana) da podnese žalbu na negativnu odluku i u međuvremenu, čak i pre donošenja konačne odluke po žalbi, može biti deportovan u zemlju porekla. Dalje, lica iz „sigurnih zemalja porekla“ nemaju pravo da rade i obavezna su da žive u takozvanim „*Erstaufnahmeeinrichtungen*“, gde su apsolutno lišeni privatnosti.

području Zapadnog Balkana (“... *sich der Bund (...) aktiv für die Verbesserung der wirtschaftlichen und sozialen Situation der Minderheiten, insbesondere Roma, im Westbalkan einsetzen (wird)*” (Bundesregierung, 2015).

Štaviše, 2016. godine Nemačka je usvojila tzv. „*Westbalkan-Regelung*” (Uredbu o Zapadnom Balkanu) koja reguliše lakši pristup nemačkom tržištu rada za građane Zapadnog Balkana pod uslovom da zadovoljavaju određene kriterijume. Uredba za cilj ima stvaranje boljih mogućnosti za legalnu migraciju, tako da ljudi ne moraju da se „oslanjaju samo na sistem za dobijanje azila“.

Od 2016. godine, beleži se pad u broju lica koja su podnela zahteve za dobijanje azila, međutim, to nažalost nije posledica boljeg položaja Roma u zemlji. Anticiganizam, diskriminacija i isključenost i dalje postoje, a takođe se moraju uzeti u obzir teški životni uslovi većine Roma i otežan pristup tržištu rada. Promena politike i praksi azila u zemljama odredišta možda je više doprinela smanjenju broja podnetih zahteva za azil nego moguće poboljšanje situacije u zemlji porekla.

Romi, kao i svi ostali građani Srbije, mogu da iskoriste mogućnost putovanja bez viza u trajanju do tri meseca, i da ili rade (zvanično ili nezvanično) u Zapadnoj Evropi ili prodaju polovne proizvode kupljene u Zapadnoj Evropi (garderobu, automobile, itd.) u Srbiji kako bi zaradili za život. Postojanje svesti o negativnim posledicama koje proizilaze iz odbijanja zahteva za azil i prinudnog povratka, u znatnoj meri je uticala na to da je opcija privremenog odlaska u zemlje Zapadne Evrope zamenila ranije korišćenu opciju podnošenja zahteva za dobijanje azila. Ilustrovani način rešavanja postojećeg problema omogućava im da zarade za život, međutim ni u kom slučaju ne predstavlja način za održivu društvenu i ekonomsku (re)integraciju ili perspektivu za ta lica.

Izveštaj, sa namerom da ponudi sveobuhvatan pregled situacije, analizira relevantne politike Republike Srbije i njihovu stvarnu primenu. Pored toga, izveštaj razmatra i aktuelne pristupe koji bi eventualno mogli da poboljšaju reintegraciju romskih povratnika iz Zapadne Evrope u Srbiji i preporučuje posebne oblasti intervencije.

*

Poglavlje 1. sadrži kratku analizu društveno-ekonomske situacije Roma u Srbiji, koja ukazuje na uticaj anticiganizma i kumulativne diskriminacije Roma. Ova analiza predstavlja preduslov za razumevanje razloga zbog kojih su Romi napuštali Srbiju, kao i glavnih izazova sa kojima se povratnici suočavaju po povratku u zemlju. Analiza naglašava potrebu za prepoznavanjem i prihvatanjem problema i preduzimanjem mera za borbu protiv anticiganizma kao osnovnog uzroka diskriminacije i isključenosti Roma, jer samo na taj način, odnosno rešavanjem osnovnog razloga za prinudnu migraciju moguće je sprečiti dalje migracije i omogućiti reintegraciju povratnika u društvo. Pomenuta analiza postavlja pitanja o percepciji i javnom diskursu o Romima u Srbiji (i drugim zemljama) koji sugerišu da Romi svoju zemlju porekla ne napuštaju zbog diskriminacije i isključenosti, već zbog atraktivnog sistema socijalne zaštite u Nemačkoj.

Ukupna društveno-ekonomska situacija Roma se uprkos značajnim ulaganjima, posebno u obrazovanje i delimično u (samo-) zapošljavanje i stanovanje, nije bitno poboljšala. Najočigledniji izuzeci vide se u okviru obrazovnog sistema u povećanom broju upisanih Roma i njihovim ostvarenim rezultatima, koji dalje nameću izazov za pronalaženje odgovarajućih radnih mesta za kvalifikovane Rome.

Povratnici se suočavaju sa istim preprekama da ostvare dovoljne prihode za preživljavanje, a mnogi od njih možda nemaju i nikakav smeštaj. Sveukupna stambena situacija i nerešen problem velikog broja neformalnih naselja ni na koji način ne doprinose održivom povratku.

Izveštaj analizira dostupne podatke o povratnicima, a posebno o Romima povratnicima koji su u Srbiju vraćani po Sporazumu o readmisiji, i ukazuje na jaz između broja lica koja su napustila Srbiju i koja je trebalo da se vrate, s jedne strane, i broja lica koja su se po povratku kod nadležnih organa registrovala kao povratnici. Očigledno je da se mnogi povratnici ne registruju zbog očekivanih negativnih posledica registracije kod nadležnih organa Republike Srbije. Drugi pak zemlje Zapadne Evrope napuštaju bez naloga za deportaciju samo da bi izbegli moguće negativne posledice nadležnih organa zemalja Zapadne Evrope, kao što je privremena zabrana ulaska (**Poglavlje 2**).

Poglavlje 3 ukratko analizira politički i pravni okvir za reintegraciju povratnika prema Sporazumu o readmisiji na nacionalnom i lokalnom nivou u Republici Srbiji. Na lokalnom nivou, izveštaj analizira dostupne politike (Lokalni akcioni plan za socijalno uključivanje Roma, Lokalni akcioni plan za izbeglice, interno raseljena lica i povratnike) relevantne za reintegraciju Roma koji se vraćaju iz zemalja Zapadne Evrope.

Na osnovu kratke analize i opšteg razmatranja politika inkluzije Roma, bilo da se one odnose na povratnike ili ljude koji nisu napustili svoju matičnu zemlju, definisan je određeni broj zaključaka i preporuka.

U suštini zaključaka leži potreba za prepoznavanjem i suzbijanjem anticiganizma, specifičnog oblika rasizma prema Romima, koji predstavlja osnovni uzrok diskriminacije i njihovog isključivanja iz društvenih tokova. Kao posledica, anticiganizam je i glavni uzrok za migracije i glavna prepreka u reintegraciji povratnika.

Dalji ključni zaključci sugerišu postojanje potrebe za primenom sveobuhvatnih i dugoročnih politika koje su usmerene ka razmatranju određene situacije na lokalnom nivou, kao i za uključivanjem Roma i Romkinja i organizacija civilnog društva koje se bave pitanjem uključivanjem Roma i Romkinja i same zajednice u aktivnosti (jačanje društva i zajednice).

Pristup tržištu rada je neophodan za unapređenje društveno-ekonomskog položaja pojedinaca ili porodica. Međutim, uključivanje na tržište rada kroz interakciju sa kolegama iz drugih etničkih grupa istovremeno pospešuje socijalnu inkluziju i doprinosi borbi protiv predrasuda prema Romima. U svetlu trenutne situacije na tržištu rada u Srbiji, sa nedostatkom radne snage u određenim zanimanjima i/ili regionima, naročiti naglasak treba da bude na lakšem pristupu (kvalitetnim) stručnim obukama i kvalifikovanim radnim mestima.

Detaljniji zaključci i preporuke sadržani su u **Poglavlju 4**.

Na kraju, izveštaj proučava dostupnu dokumentaciju u okviru projekata za reintegraciju u Srbiji i uspešnih modela reintegracije u drugim zemljama (**Poglavlje 5**). Iako pomenuti projekti za reintegraciju povratnika u Srbiji treba da posluže kao izvor ideja za nove, nastavljene ili slične projekte, autor nije bio u mogućnosti da pruži ozbiljnu evaluaciju ovih projekata.

1. Kratak uvod u položaj Roma u Srbiji

Položaj romskih povratnika nije moguće valjano razmotriti bez šireg konteksta položaja Roma u Srbiji i analize razloga za (prinudnu) migraciju. U tom smislu, reintegracija može biti uspešna samo i isključivo ako se razmotre i reše razlozi koji podstiču migraciju.

1.1. Podaci

Na osnovu popisa iz 2011. godine, 147.604 lica izjasnilo se kao Romi. Pored pomenute brojke, 997 lica se izjasnilo kao Aškalije, dok su se 1.834 lica izjasnila kao Egipćani. Na osnovu rezultata popisa, opštine sa najvećim brojem Roma su Kostolac (19,5%), Bojnik (14,9%) i Vranjska Banja (14,4%) (Republika Srbija, 2015). Rezultati popisa, međutim, ne predstavljaju stvaran broj Roma koji živi u Srbiji i koji bi mogao dostići cifru i do 600.000 lica (internet stranica Saveta Evrope).

Postoji nekoliko razloga zbog kojih nije lako utvrditi stvaran broj Roma u Srbiji. Veliki broj Roma se zbog različitih negativnih iskustava prilikom popisa uopšte ne izjašnjava. Dalje, samo je proteklih par godina 10.000 Roma napustilo Srbiju u potrazi za azilom u zemljama Zapadne Evrope, dok su se drugi, koji su tamo boravili, eventualno u međuvremenu vratili. Pored toga, nakon konflikta na Kosovu preko 46.000 Roma sa Kosova pronašlo je utočište na teritoriji Srbije (Basić i Jaksić, 2002). Romi u Srbiji predstavljaju raznoliku grupu koja se prepoznaje po nekoliko linija: tradicionalna grupna pripadnost, religija (većinom srpske pravoslavne i islamske vere), (maternji) jezik (romski, srpski, albanski, mađarski, beaš, rumunski i drugi), društveni i/ili pravni status (domicilno stanovništvo, izbeglice, registrovana interno raseljena lica, neregistrovana interno raseljena lica, povratnici).

1.2. Anticiganizam i kumulativna diskriminacija

Anticiganizam predstavlja osnovni razlog za kumulativnu i sistematičnu diskriminaciju i socijalnu isključenost Roma. Visoka stopa nezaposlenosti, mala stopa upisanih lica u škole i mala stopa onih koji završavaju školovanje, kao i očajni uslovi života velike većine predstavljaju pokazatelje položaja u kojem se Romi nalaze.

Indikator diskriminacije Roma u Srbiji sadržan je u podacima Poverenika za zaštitu ravnopravnosti. U toku 2014. godine, 40% slučajeva od ukupno 124 žalbi zbog diskriminacije po osnovu etničke pripadnosti dostavljenih Povereniku za zaštitu ravnopravnosti odnosili su se na diskriminaciju Roma (Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine, u daljem tekstu: Strategija). Iako do diskriminacije dolazi u institucijama, u javnom ili privatnom životu, samo mali broj sudskih postupaka pokrenut je po tom osnovu. Ne samo da se na taj način stiče utisak da se diskriminatorno ponašanje ne kažnjava, već se time diskriminacija Roma od strane Roma i pripadnika drugih etničkih grupa na neki način i prihvata.

Obrazovanje takođe ukazuje na posledice kumulativne diskriminacije u vremenu i prostoru. Diskriminacija doprinosi nižem stepenu obrazovanja roditelja, obrascu koji se potom ponavlja i kod dece. Siromaštvo ili nezaposlenost – koji se anticiganizmom i diskriminacijom samo jačaju - dalje utiču na uslove stanovanja i učenja. Posledice drugih vidova diskriminacije, recimo u stanovanju ili zapošljavanju, utiču na učinak i rezultate u obrazovanju ili uopšte na prava Roma na obrazovanje.

Tabela 1: Anticiganizam i kumulativna diskriminacija

<p>Anticiganizam je „istorijski konstruisan, postojan kompleks uobičajenog rasizma protiv društvenih grupa koje su identifikovane pod stigmom „ciganin“ ili drugim srodnim pojmovima (<i>Alliance</i>, 2016).</p> <p>Dodatna vrednost koncepta anticiganizma „leži u promeni fokusa sa obaveze romskih zajednica da se integrišu na obavezu državnih institucija da efikasno omoguće postojanje ravnopravnosti, nediskriminacije i osnovnih prava romskih zajednica” (CEPS, 2017).</p> <p>Anticiganizam se na području Zapadnog Balkana, na političkom nivou, uglavnom ne ispoljava kroz usvajanje eksplicitnih zakona ili politika koji su na štetu Roma. Anticiganizam se pre svega ispoljava kroz nesprovođenje politika ili zakona koji bi trebalo da promovišu jednake mogućnosti ili socijalnu uključenost, ili kroz nepriznavanje postojanja diskriminacije Roma, čime se isključenost Roma samo popešuje i nastavlja (CRD, 2017).</p> <p>Kumulativna diskriminacija predstavlja „potencijalni uticaj rasne diskriminacije koji se proširuje na kumulativne posledice tokom vremena i na interakciju efekata diskriminacije do koje dolazi u jednom domenu i u jednom vremenu, i događaja koji se javljaju u drugim domenima i drugim vremenskim intervalima“ (<i>Blank, Dabady and Citro</i>, 2004).</p>

1.3. Društveno-ekonomski položaj

Ogromna većina Roma u Srbiji suočava sa teškim životnim uslovima, posebno Romi koji su interno raseljena lica proterana sa Kosova nakon sukoba 1998-1999, i koji i dan danas žive u vrlo ranjivim okolnostima (Izveštaj o interno raseljenim licima, 2018).

1.3.1. Tržište rada

Procena položaja Roma na tržištu rada mora se osloniti na ankete ili lokalna ili regionalna istraživanja. Zvanični statistički podaci nisu reprezentativni iz nekoliko razloga (videti pomenuto neizjašnjavanje o pripadnosti nacionalnoj manjini prilikom popisa), međutim ti podaci mogu da posluže kao pokazatelj postojeće situacije. Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) je 2011. i 2017. godine sproveo regionalno istraživanje o društveno-ekonomskom položaju Roma, poredeći njihov položaj sa položajem većinske populacije koja živi u neposrednoj blizini.

Tabela 1: Odabrani podaci o položaju Roma pri zapošljavanju u Srbiji (UNDP, 2017)

	Državljeni	Romi	Državljeni koji nisu Romi	Romkinje	Romi	Žene koje nisu Romkinje	Muškarci koji nisu Romi
Stopa zaposlenosti (15-64)	55%	21%	40%	9%	32%	30%	50%
Stopa učešća u radnoj snazi (15-64)	66%	33%	49%	18%	48%	37%	62%
Stopa nezaposlenosti (15-64)	16%	37%	19%	50%	33%	18%	19%

Lica koja ne pohađaju školu, nisu zaposlena ili nisu na obuci (18-24)	N/P	73%	42%	88%	59%	37%	49%
---	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Tabela 2: Odabrani podaci o položaju Roma u pogledu zapošljavanja u Srbiji (UNDP, 2011)

	Romi	Državljeni koji nisu Romi	Romkinje	Romi	Žene koje nisu Romkinje	Muškarci koji nisu Romi
Stopa zaposlenosti (15-64)	26%	43%	13%	40%	31%	55%
Stopa aktivnosti/ stopa učešća u radnoj snazi (15-64)	52%	60%	38%	66%	50%	69%
Stopa nezaposlenosti (15-64)	49%	27%	67%	39%	37%	21%

UNHCR Anketa o interno raseljenim licima Romima i Anketa o radnoj snazi iz 2014. godine navode sledeće podatke:

Tabela 3: Pokazatelji zaposlenosti (UNHCR, 2014)

Pokazatelj	Interno raseljeni Romi	Domicilni Romi	Opšta populacija u Srbiji
Stopa zaposlenosti	14%	17%	40%
Stopa aktivnosti	52%	56%	49%
Stopa nezaposlenosti	74%	70%	17%

Navedeni podaci ukazuju na nepovoljan položaj Roma i posebno težak položaj Romkinja. Poređenje podataka iz 2011. godine sa podacima iz 2017. godine ukazuje na to da se situacija samo pogoršala. Stopa zaposlenosti Roma smanjena je sa 26% na 21%, a stopa učešća u radnoj snazi smanjena je sa 52% na 33%. Stopa nezaposlenosti Roma se, međutim, takođe značajno smanjila sa 49% na 37%. Posebna zabrinutost ostaje položaj Romkinja, kod kojih je stopa zaposlenosti 9% i stopa učešća u radnoj snazi 18%.

Poslednjih godina, Vlada Republike Srbije ulaže određene napore da poboljša učešće Roma na tržištu rada, međutim sa ograničenim uspehom. Pozitivno je da je sve veći broj Roma prijavljen na evidenciju Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ), što predstavlja preduslov za učešće u aktivnim merama zapošljavanja. Dana 31. maja 2018. godine, na evidenciji NSZ bilo je registrovano 27.108 Roma, od kojih su 12.799 bile žene. Velika većina Roma registrovanih kod NSZ nemaju nikakve kvalifikacije ili samo nizak stepen kvalifikacija (89,33%).

U kontekstu interisanja na tržište rada važno je istaći cifru od oko 59.000 Roma koji su korisnici usluga centara za socijalni rad. Oko 48.000 njih prima neki vid finansijske pomoći, što čini oko 65% ukupnog broja svih korisnika usluga socijalne pomoći (Vlada Republike Srbije, ESRP).

Rasprostranjenost diskriminacije na tržištu rada je nesporna. Iz tog razloga Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine je Operativni cilj br. 2 „Sprečavanje i smanjivanje diskriminacije prema Romima i Romkinjama na tržištu rada“ posvetila isključivo ovom problemu.

Diskriminacija postoji i u javnom sektoru. Romi su zvanično priznata nacionalna manjina u Srbiji, i na osnovu toga imaju pravo na srazmernu zastupljenost u upravljanju javnim poslovima i stupanju na javne funkcije (Ustav Republike Srbije, član 77). Prema rezultatima dostupnih istraživanja, Romi su u sektoru javne uprave nedovoljno zastupljeni.

Trenutno je, prema nezvaničnim podacima, svega 10 Roma zaposleno na državnim, troje (3) na pokrajinskim (Vojvodina) i dvoje (2) na pozicijama na kojima se donose odluke u okviru lokalne samouprave.

Ostali podaci iz 2013. godine ilustruju sledeće:

Tabela: Zaposleni Romi u lokalnoj samoupravi (JLS) i administrativnim telima (AT) u 2013. godini (Joksić)

Opština	Populacija Roma u opštini (%)	Zaposleni Romi u JLS i AT (%)
Bojnik	14,81	1,92
Bujanovac	25,33	4,76
Vladičin Han	7,20	0
Vranjska Banja	14,35	0
Leskovac	5,34	0
Kostolac	19,50	0
Preševo	8,80	2,86

Prema drugim istraživanjima, od ukupno 16.675 zaposlenih u 51 državnoj instituciji, samo se osam (8) osoba izjasnilo kao pripadnik romske nacionalne manjine (0,04%) (MRC, 2013). Dodatni zaposleni romskog porekla mogu se naći među romskim zdravstvenim medijatorcima, pedagoškim asistentima i lokalnim koordinatorima za Rome, međutim nisu svi oni zaposleni u lokalnim ili državnim upravama.

Romi se i u privatnom sektoru suočavaju sa sličnim poteškoćama. Učešće Roma u „subvencionisanim programima zapošljavanja“ ilustruje njihov položaj na tržištu rada i stepen diskriminacije sa kojim se suočavaju kod potencijalnih poslodavaca. Prema Nacionalnoj strategiji za Rome, Romi zauzimaju samo 2,8% subvencionisanih radnih mesta (ukupno 50 lica, od kojih je 28 žena), iako su Romi bili jedna od eksplicitnih ciljnih grupa.

1.3.2. Obrazovanje

Situaciju u obrazovnom sistemu, uprkos određenim poboljšanjima, i dalje odlikuju niska stopa upisa, visoka stopa napuštanja školovanja, slabo učešće u sekundarnom i tercijarnom obrazovanju, (segregacija) odeljenja u kojima se nudi obrazovanje ispod proseka sa pogrešnim smeštanjem učenika u škole za decu i učenike sa smetnjama u razvoju (videti tabelu u nastavku). Smeštanje u škole za decu i učenike sa smetnjama u razvoju pogađa i decu romske nacionalnosti koja su školu pohađala u Nemačkoj i koja se zbog nepostojanja adekvatne dokumentacije koja bi potvrdila

njihovo obrazovanje u Nemačkoj ili zbog nedovoljnog znanja srpskog jezika smeštaju u pomenute škole.

Postojanost segregacije školovanja sa nižim standardima i praksa slanja velikog broja dece romske nacionalnosti u škole za decu i učenike sa smetnjama u razvoju čine najočiglednije oblike njihove stalne diskriminacije u obrazovnom sistemu Srbije (prema Nacionalnoj strategiji za Rome, čak 30% dece koja pohađa škole za decu i učenike sa smetnjama u razvoju jesu deca romske nacionalnosti).

Tabela 4: Odabrani podaci o postojećoj situaciji u obrazovanju Roma u Srbiji (UNDP, 2017)

	Državljeni	Romi	Državljeni koji nisu Romi*	Romkinje	Romi	Žene koje nisu Romkinje	Muškarci koji nisu Romi
Prilagođena neto stopa upisa u predškolsko obrazovanje (% populacije, uzrasta od 3 do 6 godina)		17	41	15	19	29	50
Prilagođena neto stopa upisa u obavezno osnovno obrazovanje (% populacije uzrasta od 7 do 15 godina)		84	98	85	84	98	98
Stopa završavanja obaveznog školovanja (% populacije uzrasta od 18 do 21 godinu)		62	94	57	66	93	95
Stopa završavanja višeg sekundarnog obrazovanja (% populacije uzrasta od 22 do 25 godina)		14	89	8	18	93	84
Stopa završavanja tercijarnog obrazovanja (% populacije uzrasta od 26 do 29 godina)	26	1	23	2	0	35	7
Učenici koji pohađaju segregirane škole (% učenika uzrasta od 7 do 15 godina)		9	12	9	8	8	15
Učenici koji pohađaju škole za decu i učenike sa smetnjama u razvoju (% učenika uzrasta od 7 do 15 godina)		2	0	2	3	0	0

*Podaci se odnose na članove većinske populacije koja živi u neposrednoj blizini romskih naselja.

Tabela 5: Odabrani podaci o situaciji u obrazovanju Roma u Srbiji (UNDP, 2011)

	Romi	Državljeni koji nisu Romi*	Romkinje	Romi	Žene koje nisu Romkinje	Muškarci koji nisu Romi
Stopa pismenosti (16+)	85%	98%	79%	92%	97%	98%
Stopa pismenosti (16-24)	90%	99%	87%	92%	100%	99%
Stopa upisa u predškolsko obrazovanje (3-6)	18%	48%	15%	20%	50%	45%
Bruto stopa upisa u obavezno osnovno školovanje (7-15)	80%	95%	80%	80%	95%	95%
Bruto stopa upisa (više sekundarno obrazovanje 16-19)	25%	71%	23%	27%	64%	78%
Prosečan broj godina proveden u obrazovanju (25-64)	5,8	10,8	4,9	6,7	10,6	11,0
Prosečan broj godina proveden u obrazovanju (16-24)	6,5	11,4	5,9	7,1	11,6	11,2

*Podaci se odnose na članove većinske populacije koja živi u neposrednoj blizini romskih naselja.

Srbija je preduzela napore da se učešće dece romske nacionalnosti u obrazovnom sistemu poboljša, međutim, ti napori dali su vrlo ograničene rezultate. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu, učeniku i odraslom omogućavaju uvođenje afirmativnih mera.

Nacionalna Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine beleži i rodni jaz koji je ilustrovan time da 28% dečaka romske nacionalnosti pohađa srednjoškolsko obrazovanje naspram samo 15% devojčica romske nacionalnosti. Posebno zabrinjava položaj dece koja žive u ekstremnom siromaštvu, od kojih je samo 5% u mogućnosti da pohađa srednju školu.

1.3.3. Stanovanje

Uprkos postojanju zakonskog i političkog okvira koji promovise pristup kvalitetnom stanovanju, stambena situacija je zbog nesprovođenja postojećeg okvira i nedostatka finansijskih sredstava i dalje veoma problematična.

U Srbiji su stanovi koji su ispod standarda i sa vrlo ograničenim ili nikakvim pristupom javnoj infrastrukturi, u velikom broju slučajeva u neformalnim naseljima, još uvek vrlo česta pojava. Prema stručnim procenama, oko 70% Roma žive u odvojenim naseljima (CRD, 2017). Glavna odlika ovih naselja jeste prostorna i društvena segregacija Roma i njihova neformalna priroda. Stanovnici tih naselja vrlo često nisu registrovani ni kao vlasnici zemljišta, ni kao vlasnici stanova koji su sagrađeni na tom zemljištu, ili ni jedno ni drugo.

Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, Sektor za stambenu politiku je 2015. godine uspostavio bazu podataka „Geografski informacioni sistem za podstandardna romska naselja“ (GIS) koji je trebalo da omogući praćenje stanja romskih naselja.

GIS je mapirao 583 podstandardna romska naselja. Oko 290 (oko 50%) naselja uključeno je u prostorne planove opština, gradova i gradskih opština, međutim samo je 19% naselja obuhvaćeno generalnim urbanističkim planom, 21% planom detaljne regulacije opštine, grada ili gradske opštine, dok je samo 10% naselja obuhvaćeno planovima detaljne regulacije (OSCE, 2015). Poslednjih godina je u okviru pomoći EU (pretprijetne pomoći - IPA) ostvaren određeni napredak: za ukupno 60 podstandardnih romskih naselja izrađena je tehnička dokumentacija, dok je za deset (10) podstandardnih romskih naselja pripremljena planska dokumentacija. Deset (10) lokalnih samouprava trenutno dobija stručnu podršku u postupku legalizacije stambenih jedinica.

Implementacija programa socijalnog stanovanja za veoma ugrožene porodice, uključujući i Rome, još uvek je veoma ograničena i zavisi od finansijske podrške donatora.

Program Socijalnog stanovanja u zaštićenim uslovima (SSZU) (koji se sprovodi u saradnji sa Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja) pruža smeštaj i socijalnu zaštitu naugroženijim građanima Srbije. Do marta 2018. godine, u 44 opštine izgrađeno je ukupno 1282 stambenih jedinica za smeštaj 3421 osobe. Dodatnih 417 stambenih jedinica je u postupku izgradnje ili u pripremi za izgradnju. Romi takođe (delimično) imaju koristi od ovog programa.

U Beogradu su, uz podršku Evropske unije, realizovani specifični programi socijalnog stanovanja za porodice koje su prinudno raseljene iz neformalnih naselja Gazela i Belvil, međutim neki od njih ne mogu da priušte namirivanje tekućih troškova novog stana (Delegacija EU, 2016). Iako poslednjih godina nije bilo prinudnih iseljavanja većih razmera, stanovanje i dalje ostaje problem, odnosno trajna pretnja za veliki broj lica.

Komesarijat za izbeglice i migracije sprovodi i programe socijalnog stanovanja koji (delimično) obuhvataju povratnike. Pored načelno loše stambene situacije, povratnici se po povratku u zemlju suočavaju sa problemom da nemaju apsolutno nikakav smeštaj (GIZ, 2016).

Okvir 2: Stambeni pokazatelji za Srbiju (UNDP 2011b ili drugi resursi)

Stambeni pokazatelji za Srbiju

40% zgrada u romskim naseljima sagrađeno je od materijala koji nije pogodan za gradnju.

39% romskih domaćinstava, u poređenju sa 10% domaćinstava ukupnog stanovništva, živi u siromašnim i neuređenim stambenim naseljima.

37% domaćinstava u romskim naseljima, u poređenju sa 8% domaćinstava ukupnog stanovništva, nema adekvatan pristup pijaćoj vodi (*Bodenig i Setbi, 2005*).

Oko 67% romskih domaćinstava, u poređenju sa 37% domaćinstava ukupnog stanovništva, živi u kućama bez priključka na kanalizacionu mrežu.

11% romskih domaćinstava, u poređenju sa 0.1% ukupnog stanovništva, u svojim domovima nema struju.

79% romskih domaćinstava, u poređenju sa 61% domaćinstava ukupnog stanovništva, primorano je da smanji grejanje u svojim domovima zbog nedovoljnih prihoda.

73% interno raseljenih lica romske nacionalnosti, u poređenju sa oko 26% lica koja nisu Romi, ima manje od 10 m² po članu domaćinstva.

54% interno raseljenih lica romske nacionalnosti, u poređenju sa manje od 10% neromskih domaćinstava, u svom domu nema kupatilo (UNHCHR, 2011).

1.3.4. Zdravlje

Zdravstvena situacija u romskim zajednicama je loša, a otežan pristup Roma zdravstvenim uslugama, uprkos činjenici da imaju potpuno jednak pristup zdravstvenom osiguranju, rezultat je kombinacije etničke diskriminacije, siromaštva i socijalne isključenosti (Evropska komisija, 2014; UNDP, 2011).

Uprkos zakonskim i političkim obavezama, Romi bez ličnih dokumenata često imaju poteškoće u ostvarivanju prava na primarnu i hitnu zdravstvenu zaštitu, samo zbog nedovoljnog znanja zdravstvenih radnika koji ličnu dokumentaciju zahtevaju i kada to nije potrebno. Situacija je posebno problematična za interno raseljene Rome i Rome povratnike.

Zdravstveno stanje Roma u velikoj meri određuje njihova stambena situacija i okruženje, odnosno problemi koji postoje u njihovim naseljima (nepostojanje kanalizacione mreže, nezbrinjavanje čvrstog otpada, zagađenost vazduha, nedostatak otvorenog prostora, itd.) (CAHROM, 2013).

Ukupni podaci o zdravstvenom stanju Roma u poređenju sa većinskom populacijom otkrivaju sumornu sliku: značajno kraći životni vek, viša stopa smrtnosti odojčadi i dece, veći postotak lica koja pate od anksioznosti i depresije. Iako je stopa smrtnosti dece romske nacionalnosti primetno smanjena, razlika u stopi smrtnosti dece romske nacionalnosti i dece većinske populacije i dalje je ogromna. Stopa smrtnosti odojčadi i dece mlađe od pet godina u romskim naseljima duplo je veća od nacionalnog proseka, posebno među decom romske nacionalnosti čije majke nemaju formalno obrazovanje (stopa smrtnosti odojčadi: 26 na hiljadu živorođenih; stopa smrtnosti dece mlađe od pet godina: 29 na hiljadu živorođene dece).

Romi, u poređenju sa licima koja nisu Romi, češće oboljevaju od anksioznosti i depresije. U Srbiji su anksioznost i depresija više zastupljeni kod Romkinja nego kod Roma. Broj Romkinja koje pate od anksioznosti i depresije je značajna (20%), čak i u regionalnom poređenju (*UNDP Health, 2012*). Povratnici se suočavaju sa istom, vrlo složenom situacijom i specifičnim problemima kao što je nemogućnost nastavljanja sa terapijama koje su primane u zemljama Zapadne Evrope.

1.3.5. Dokumenta

U prošlosti, ogroman broj Roma u Srbiji, zbog nemogućnosti prijave prebivališta u neformalnim naseljima ili generacijske apatridije nije ostvarivao administrativne uslove za izdavanje ličnih dokumenata. Nedostatak ličnih dokumenata onemogućio je pristup javnim uslugama, kao što su pristup tržištu rada, obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti i socijalnim davanjima. U poslednje vreme se, zahvaljujući zagovaranju Zaštitnika građana, civilnog društva i međunarodnih organizacija, pomenuta situacija u znatnoj meri popravila. Vlada je izmenila zakone i uvela mere koje olakšavaju pristup registraciji i dokumentima, uključujući i pozitivne mere usmerene na Rome. Samo prošle godine registrovano je oko 20.000 Roma (Joksić, Nacionalna strategija za Rome). Prema podacima UNHCR-a, broj Roma bez osnovnih ličnih dokumenata smanjen je sa 6,8%, koliko je iznosio u 2010. godini, na 3,9% u 2015. (Cvejić, 2016).

Zakonodavni propusti i diskriminatorna praksa i dalje postoje, poput one koja podrazumeva da svako dete, bez diskriminacije i bez obzira na roditeljski status, treba prijaviti odmah po rođenju (Kostić). Takođe, iako se izmenama propisa omogućila prijava prebivališta u Centrima za socijalni rad, postoji različito postupanje u praksi što onemogućava jednom broju Roma da reše ovo pitanje. Postojeće nedostatke svakako je neophodno rešiti, i dok posmatrači više ne uočavaju strukturnu diskriminaciju Roma u pogledu registracije i pristupa ličnim dokumentima (Praxis/ERRC, 2016), diskriminatorne prakse se, međutim, i dalje sreću u lokalnim upravama ili unutar sudova.

Nije lako utvrditi tačan broj Roma apatrida, koji nisu registrovani ili ne poseduju lične dokumente. Prema podacima Komesara za ljudska prava Saveta Evrope, u decembru 2014. godine zabeleženo je 3.868 apatrida odnosno lica koja su izloženu riziku od apatridije, od kojih su velika većina Romi bez izvoda iz matične knjige rođenih ili bez ličnih dokumenata (Savet Evrope, 2015). Prema postojećim procenama, Romi čine većinu „pravno nevidljivih lica“, položaj koji se lako može pripisati njihovom dugogodišnjem negativnom iskustvu sa različitim vidovima diskriminacije.

Romi povratnici se mogu suočiti sa dodatnim problemima u pogledu ličnih dokumenata. Deca koja su pohađala školu u zemljama Zapadne Evrope vrlo često nemaju zvaničnu potvrdu koja dokumentuje njihovo školovanje u tim zemljama, a povratnici nemaju zvanične dokumente koji dokazuju njihovo vlasništvo nad (bivšom) stambenom jedinicom.

2. Tražioci azila, povratnici i reintegracija

2.1. Opšte informacije

Terminologija

U Srbiji postoji nekoliko kategorija lica koja se smatraju „izbeglicama” ili „povratnicima”. Srbija je nakon ratova u bivšoj Jugoslaviji prihvatila ogroman broj izbeglica (prema terminologiji koja je usvojena u Srbiji, izbeglice su lica koja su izbegla u druge republike bivše Jugoslavije tokom njenog raspada), interno raseljenih lica (lica koja su raseljena sa Kosova), tražilaca azila (lica iz drugih zemalja koja u Srbiji traže azil) i povratnika po Sporazumu o readmisiji (povratnici iz zemalja zapadne Evrope) koji su se u zemlju vratili dobrovoljno ili prinudno.

Konkretno, veliki broj izbeglica (iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske) i interno raseljenih lica (sa Kosova) srpske nacionalnosti se u međuvremenu integrisao u srpsko društvo. Situacija sa interno raseljenim Romima sa Kosova i Romima povratnicima iz zapadne Evrope nešto je teža.

Na osnovu podataka Komesarijata za izbeglice i migracije, u Srbiji živi oko 21.000 interno raseljenih Roma, Aškalija i Egipćana, od kojih se 10.188 smatra ugroženim (KIRS, 2018). Prema podacima Komesarijata za ljudska prava Saveta Evrope, oko 23.000 interno raseljenih Roma sa teritorije Kosova je tokom 2015. godine živelo u neformalnim naseljima bez odgovarajućeg smeštaja, zaposlenja ili pristupa vodi i higijeni, i sa ograničenim mogućnostima ostvarivanja sopstvenih socijalnih i ekonomskih prava (Savet Evrope, 2015). Poslednjih godina se veliki broj Roma sa Kosova, koji su bili vraćeni na Kosovo, vratio u Srbiju zbog značajno nepovoljnijih životnih uslova na Kosovu (STP, 2015).

2.2. Podaci o tražiocima azila u zemljama Zapadne Evrope koji potiču iz Srbije

EUROSTAT nudi podatke o broju podnetih zahteva za dobijanje azila, broju lica kojima je naloženo da napuste Evropsku uniju i broju lica koja su se po sporazumu o readmisiji stvarno vratila.

Tabela 6: Pregled podnetih zahteva državljana R. Srbije za dobijanje azila u zemljama članicama EU

Zahtevi za dobijanje azila	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Zahtevi državljana R. Srbije za dobijanje azila u EU i Nemačkoj (EUROSTAT)	13.725 (2.250)	5.460 (890)	17.740 (6.795)	14.105 (6.990)	19.055 (12.810)	22.360 (18.000)	30.840 (27.145)	30.065 (26.945)	13.185 (10.260)	8.065 (4.915)
Državljeni R. Srbije kojima je naloženo da napuste (EU i Nemačku) (EUROSTAT)	12.460 (1.465)	9.235 (1.260)	13.045 (2.410)	11.650 (2.885)	13.670 (4.615)	12.330 (4.400)	11.540 (6.690)	14.180 (8.300)	13.595 (7.560)	8.155 (3.505)
Državljeni R. Srbije koji su se stvarno	8.285 (2.150)	5.850 (1.390)	8.705 (1.705)	8.630 (2.490)	10.035 (3.185)	11.385 (5.530)	9.490 (6.345)	13.760 (10.305)	13.135 (9.995)	8.460 (5.410)

vratili (EU i Nemačka) (EUROSTAT)*										
Registrovani povratnici u Srbiji (Profil migracija)	nije definisano	nije definisano	nije definisano	nije definisano	nije definisano	nije definisano	5.398	4.974	7.484	3.933

*Podaci obuhvataju i dobrovoljan i prinudan povratak. Državljeni trećih zemalja koji su napustili teritoriju države članice, nakon administrativne ili sudske odluke ili na osnovu akta koji navodi da je njihov boravak nelegalan i nameće obavezu napuštanja zemlje (videti član 7.1 (b) Uredba Saveta (EZ) br. 862/2007). Države članice na dobrovoljnoj osnovi dostavljaju Eurostat-u podatke o potkategorijama koje se odnose na državljane trećih zemalja koji su se vratili u svoje matične zemlje (EUROSTAT internet stranica).

U periodu **između 2008. i 2017. godine, ukupno 174.600 lica iz Srbije podnelo je zahtev za dobijanje azila u Evropskoj uniji**. Većina ovih zahteva, odnosno 117.000, podneto je u Nemačkoj (EUROSTAT). Broj zahteva državljana R. Srbije za dobijanje azila u Evropskoj uniji dostigao je svoj vrhunac tokom 2014. and 2015. godine, kada je na godišnjem nivou podneto preko 30.000 zahteva. BAMF je u 2015. i 2016. godini samo u Nemačkoj registrovao 14.000 naknadnih zahteva za dobijanje azila državljana R. Srbije (BAMF, 2016).

Broj zahteva za azil u okviru država članica Evropske unije se u 2017. godini smanjio na ukupno 8.065, od kojih je 4.915 podneto u Nemačkoj.

U periodu između 2008. i 2017. godine, 119.860 državljana R. Srbije je nakon odbijanja zahteva za dobijanje azila dobilo nalog da napusti države članice EU, od kojih se 97.090 zaista i vratilo (EUROSTAT internet stranica).

U načelu, vrlo mali broj tražilaca azila iz Srbije dobija pozitivnu odluku. U Nemačkoj je u 2015. godini odobreno tek 0,1% zahteva za azil državljana R. Srbije. Nadležni organi Nemačke obradili su ukupno 22.341 zahtev za azil, a svega 26 lica dobilo je dozvolu za boravak (0,1%), 13.611 lica dobilo je negativno rešenje (60,92%), a kod preostalih 8.704 lica (38,96%) postupak za dobijanje azila prekinut je iz drugih razloga (povlačenje zahteva, odgovornost druge zemlje na osnovu Dablinskog postupka, itd.) (*Unterrichtung durch die Bundesregierung*, 2017).

Tokom 2014. godine, doneto je 21.878 rešenja, među kojima su i pozitivna rešenja, odnosno dozvolu za boravak dobilo je tek 43 lica, dok su zahtevi 13.714 lica odbijeni, a zahtevi 8.121 lica okončani iz drugih razloga (*Bundesdrucksache 18/12725*).

Međutim, kao što dole navedeni podaci pokazuju, nisu svim licima koja su bila u obavezi da napuste Nemačku zahtevi za azil bili odbijeni. **Dana 30. aprila 2017. godine, ukupan broj lica iz Srbije registrovan pri Centralnom registru za strance (*Ausländerzentralregister; AZR*) sa obavezom da napusti zemlju iznosio je 18.610**. Velika većina tih lica (njih 14.796) je u Nemačkoj boravila manje od pet (5) godina (*Bundesdrucksache 18/12725*).

Međutim, samo je 11.611 tih lica sa obavezom napuštanja zemlje dobilo zvanična negativna rešenja u vezi sa podnetim zahtevom za dobijanje azila, što znači da preostalih 7.000 lica sa obavezom

napuštanja zemlje ili nije podnelo zahtev za dobijanje azila ili je podnelo zahtev, ali njihov zahtev još uvek nije bio odbijen. Na osnovu podataka AZR-a, u periodu od januara 2016. godine do aprila 2017, sa registra lica koja borave u Nemačkoj skinuto je 6.234 lica iz Srbije, uprkos činjenici da zvanična odluka o odbijanju njihovog zahteva za azil još uvek nije bila registrovana, što znači da su oni Nemačku napustili pre dobijanja konačne odluke/rešenja (*Bundesdrucksache 18/12725*).

Tabela 7: Dužina boravka u Nemačkoj lica koja su u obavezi da napuste zemlju (30. april 2017; *Bundesdrucksache 18/12725*)

Državljanstvo	Lica u obavezi da napuste zemlju	Dužina boravka							
		Nepoznato	Manje od 5 godina	5–9 godina	10-14 godina	15-19 godina	20-24 godina	25-29 godina	30 i više godina
Srbija	18.610	2	14.796	1.933	523	651	311	318	76
Kosovo	14.582	9	11.997	1.040	380	557	305	280	14

14

U pomenutom kontekstu može biti značajno navedene podatke dopuniti podacima o licima sa Kosova. Podaci datiraju iz 2017. godine, a Kosovo je nezavisnost proglasilo 2008. godine, odnosno devet (9) godina ranije. Lica sa Kosova, koja su u Nemačkoj provela više od 10 godina, u Nemačku su došla verovatno kao građani Srbije, Srbije i Crne Gore ili Jugoslavije. U tu kategoriju bi se svrstalo ukupno 1.496 lica.

Tabela 8: Detaljni podaci o zahtevima za dobijanje azila državljana R. Srbije u Nemačkoj (*Bundesdrucksache 18/12725*)

	Zaključno sa 30. aprilom 2017.
Broj državljana R. Srbije sa obavezom da napusti zemlju	18.610
Broj srpskih državljana sa obavezom da napusti zemlju i sa registrovanim odbijenim zahtevom za azil	11.611
Broj srpskih državljana sa obavezom da napusti zemlju bez registrovanog odbijenog zahteva za azil	6.999
Broj srpskih državljana sa obavezom da napusti zemlju još uvek u postupku razmatranja zahteva za azil	3.001
Broj srpskih državljana sa obavezom da napusti zemlju čiji je <i>Duldung</i> istekao pre više od godinu dana	3.698

Romi iz Srbije među tražiocima azila u Evropskoj uniji

Romi još od šezdesetih godina prošlog veka čine značajan deo radnika migranata iz Srbije u zapadnoj Evropi (naročito u Austriji). U načelu, ova lica i njihovi potomci su u međuvremenu postali državljani svoje nove zemlje prebivališta.

S druge strane, Romi su još pre ratova u bivšoj Jugoslaviji počeli da odlaze u zemlje zapadne Evrope u potrazi za azilom. Migracija Roma je sa sukobom na Kosovu i proterivanjem Roma poprimila jednu sasvim novu dimenziju i postala dosta složenija. Romi su nastavili da napuštaju Srbiju i odlaze u zapadnu Evropu, a više od 40.000 Roma je posle sukoba sa Kosova prebeglo u Srbiju.

Teško je odrediti tačan broj Roma među tražiocima azila iz Srbije u Evropskoj uniji, ali prema podacima Evropske inicijative za stabilnost (ESI) 85-90% podnosilaca zahteva za dobijanje azila iz Srbije jesu Romi (ESI, 2013; ESI, 2015).

Izveštaj nemačke vlade o sigurnim zemljama porekla iz decembra 2017. godine (*Unterrichtung durch die Bundesregierung, 2017*) pruža podatke o Romima, poreklom iz Srbije, koji se nalaze među azilantima u Nemačkoj na osnovu etničke pripadnosti tražilaca azila izjavljene prilikom saslušanja.

U 2015. godini, 86,6% podnosilaca zahteva za dobijanje azila iz Srbije bili su Romi (23.338), a tokom 2016. godine bilo ih je 82,6% (8.484). U prvih 6 meseci 2017. godine, Romi su činili čak 83,2% (2.275) svih podnosilaca zahteva za dobijanje azila (*Unterrichtung durch die Bundesregierung, 2017*).

Za 2014. godinu, Savezno ministarstvo unutrašnjih poslova Nemačke navelo je da Romi čine 92% svih tražilaca azila (ukupno 27.145 lica) iz Srbije (Savezno ministarstvo unutrašnjih poslova Nemačke, 2015).

Sve u svemu, između 2014. i prve polovine 2017. godine, u Nemačkoj je registrovano više od 59.000 zahteva za dobijanje azila koje su podneli Romi iz Srbije.

Tabela 9: Zahtevi Roma iz Srbije za dobijanje azila u Nemačkoj (izvore videti u prethodnom tekstu)

	2014	2015	2016	1-6/2017	Ukupno
Broj zahteva za dobijanje azila koje su podneli Romi iz Srbije	24.973	23.338	8.484	2.275	59.070
Procenat svih podnetih zahteva za azil lica iz Srbije	92%	86,6%	82,6%	83,2%	

Sveukupno, na osnovu ovih procena, Romi su između 2008. i 2017. godine u državi članici Evropske unije podneli oko 140.000 zahteva za azil, što je manje-više i zvaničan broj Roma (147.000) koji žive u Srbiji. Kada je reč o Nemačkoj, razumna pretpostavka je da je u ovom periodu oko 80.000 do 90.000 Roma iz Srbije podnelo zahteve za dobijanje azila.

Međutim, Romi već godinama čine značajan deo tražilaca azila iz Srbije. Strategija Vlade za reintegraciju povratnika po Sporazumu o readmisiji iz 2008. godine ističe da se među tražiocima azila i potencijalnim povratnicima nalazi i veliki broj Roma.

2.3. Povratnici iz Zapadne Evrope

Među povratnicima iz zemalja zapadne Evrope postoje različite grupe lica. Politika reintegracije ne prepoznaje uvek njihove raznolike i različite potrebe. Među povratnicima iz zemalja zapadne Evrope nalazimo lica koja su prinudno vraćena, lica koja su se „dobrovoljno” vratila uz asistenciju država iz kojih se vraćaju (asistirani povratak), i lica koja su se dobrovoljno vratila bez asistencije.

Dalje razlike moguće je napraviti na osnovu dužine boravka u zemljama zapadne Evrope. Sa jedne strane su to lica koja su se vratila nakon kraćeg boravka i koja i dalje imaju pristup mreži u Srbiji, ali koja nisu uspela da prikupe dovoljno novčanih sredstava i često prodavala sve što su imala da bi finansirala odlazak u zemlje zapadne Evrope. S druge strane su to lica koja su u zemljama zapadne Evrope pre povratka boravila između 15 i 20 godina, i koja su mogla da prikupe finansijska

sredstva i nauče nove veštine, ali, na primer, nemaju smeštaj i mrežu na koju bi, po povratku, mogla da se oslone.

Deca rođena u zapadnoj Evropi, koja su tamo godinama pohađala školu, često ne govore jezik na kom se odvija nastava i iz tog razloga se suočavaju sa drugačijim preprekama od one dece koja su tokom boravka u zemljama zapadne Evrope propustila jednu školsku godinu.

REAG (Program reintegracije za tražioce azila u Nemačkoj) and GARP (Vladin program potpomognute repatrijacije) predstavljaju glavne programe pomoći za dobrovoljne povratnike. REAG pruža pomoć pri putovanju, dok GARP obezbeđuje početnu pomoć za povratnike. *Starthilfe Plus* je još jedan program koji je od 2017. godine dostupan dobrovoljnim povratnicima, i koji daje jednokratnu novčanu pomoć. Međutim, pomoć u okviru REAG/GARP programa dostupna je samo licima koja su u Nemačku ušla pre 19. decembra 2009. godine (MOR). Prema podacima iz drugih izvora, građani Srbije u okviru REAG/GARP programa po pravilu dobijaju sredstva koja pokrivaju samo putne troškove (*Merkblatt, 2018*). Čini se da etnički razvrstani podaci nisu dostupni.

Teško je utvrditi stvaran broj državljana R. Srbije koji su se iz Nemačke vratili u Srbiju, a samim tim je teško utvrditi i broj Roma povratnika. Dostupni su sledeći skupovi podataka:

Tabela 10: Različiti podaci o državljanima R. Srbije povratnicima koji su deportovani ili su dobrovoljno napustili Nemačku

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Državljeni R. Srbije koji su se zapravo vratili iz Nemačke (EUROSTAT)	2.150	1.390	1.705	2.490	3.185	5.530	6.345	10.305	9.995	5.410
Državljeni R. Srbije koji su se dobrovoljno vratili iz Nemačke (REAG/GARP)								6.155	6.166	1.847 (1-6/2017.)
Državljeni R. Srbije koji su deportovani iz Nemačke (<i>Unterrichtung</i>)								3.627	3.781	1.335 (1-6/2017.)
Registrovani povratnici iz Srbije (CRM)	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	5.398	4.974	7.484	3.933

Tabela 11: Državljeni R. Srbije koji su deportovani ili su Nemačku napustili dobrovoljno (*Unterrichtung durch Bundesregierung, 2017/GIZ*)

	2015.	2016.	1-6/2017.	1-8/2018. (GIZ)	Total
Državljeni R. Srbije koji su deportovani iz Nemačke	3.627	3.781	1.335		8.743
Državljeni R. Srbije koji su se dobrovoljno vratili u okviru REAG/GARP programa (2018. uključujući i program <i>Starthilfe Plus</i>)	6.155	6.166	1.847	1.004	15.172
Ukupno	9.782	9.947	3.182	1.004	23.915

Nadležni organi Srbije su u mogućnosti da dostave raščlanjene podatke samo za lica koja su se u zemlju vratila preko beogradskog aerodroma i koja su se registrovala pri Kancelariji za readmisiju. Na beogradskom aerodromu je tokom 2017. godine registrovan 1.891 povratnik. U 2016. godini, registrovano je 3.655, u 2015. godini registrovano je 3.174, dok je tokom 2014. godine registrovano 1.716 povratnika (odgovarajući *Migracioni profili*).

Tabela 13: Povratnici koji su se registrovali pri Kancelariji za readmisiju na beogradskom aerodromu (KIRS)

	2014.	2015.	2016.	2017.	Ukupno
Ukupan broj povratnika registrovan pri Kancelariji za readmisiju na beogradskom aerodromu	1.716	3.174	3.655	1.891	10.436
Ukupan broj povratnika iz Nemačke registrovan pri Kancelariji za readmisiju na beogradskom aerodromu	1.350 (78,7%)	2.859 (89,0%)	3.458 (94,3%)	1.755 (92,8%)	9.422 (90,3%)
Broj Roma povratnika koji su registrovani pri Kancelariji za readmisiju na beogradskom aerodromu	1.304	2.344	2.697	1.437	7.782
Procenat Roma povratnika koji su registrovani pri Kancelariji za readmisiju na beogradskom aerodromu	76%	82%	73,8%	76%	74,6%

Migracioni profili Srbije takođe nudi informacije o stepenu obrazovanja i radnom statusu povratnika koji su se registrovali pri Kancelariji za readmisiju na beogradskom aerodromu. Etnički raščlanjeni podaci nisu dostupni, međutim indikacije o školskoj spremi Roma povratnika postoje, budući da oni predstavljaju većinu registrovanih povratnika.

Tokom 2017. godine samo su dva od ukupno 1.891 lica izjavila da su zaposlena; 1.017 lica se prijavilo kao nezaposleno, dok su se ostali registrovali kao studenti ili penzioneri.

U 2016. godini, samo se osam (8) od 3.655 lica registrovalo kao zaposleno; 2.002 lica registrovala su se kao nezaposlena, dok su se ostali registrovali kao studenti ili penzioneri.

U 2015. godini, nijedno od 1.716 lica se nije registrovalo kao zaposleno; 978 lica se registrovalo kao nezaposleno (57%), dok su se ostali registrovali kao studenti, deca ili penzioneri.

Tabela 14: Obrazovni profil povratnika koji su se registrovali pri Kancelariji za readmisiju na beogradskom aerodromu (KIRS)

	2014.	2015.	2016.	2017.
Bez obrazovanja	11%	20,3%	16,6%	10%
Bez završene osnovne škole	22%	31%	24,2%	15,6%
Završena osnovna škola	22%	26,6%	19,6%	19,7%
Srednja škola	9%	10,2%	8,4%	8,2%
Viša škola	1%	1%	0,25%	0,5%
Fakultet	0%	0,4%	0,3%	0,16%
Drugo	35%	10,5%	30,7%	45,85%

Istraživanje iz 2012. godine, koje je obuhvatilo 500 povratnika, otkrilo je vrlo sličan nivo obrazovanja i među povratnicima. Otprilike je polovina njih završila osnovnu školu, jedna četvrtina nije imala formalno obrazovanje, a druga četvrtina je završila srednju školu (Cvejić, 2012).

Iako se povratnici mogu naći širom Srbije, na osnovu raspoloživih podataka o povratnicima koji su registrovani na beogradskom aerodromu, glavna mesta njihovog porekla su sledeća (zbirni podaci za period 2016-2018): Novi Sad: 297 lica; Niš: 284; Palilula (Beograd): 283; Zemun (Beograd): 279; Leskovac: 262; Bujanovac: 247; Smederevo: 230, Požarevac: 215; Vranje: 164; Subotica: 161; Kragujevac: 153; Novi Pazar: 148 (GIZ, Baza Podataka Romi Povratnici).

Romi povratnici

Tačan broj Roma povratnika nije lako utvrditi, jer su etnički razvrstani podaci dostupni samo za one povratnike koji su se po dolasku registrovali na beogradskom aerodromu.

Prema podacima Komesarijata za izbeglice i migracije Republike Srbije, u 2017. godini, od ukupno 1.891 povratnika koliko ih se registrovalo na beogradskom aerodromu, 1.437 bili su Romi. U 2016. godini, od ukupno 3.655 registrovanih povratnika, Romi su činili 2.697. U 2015. godini, od 3.174 povratnika, 2.340 bili u Romi, dok je u 2014. godini od 1.716 lica 1.304 bilo registrovanih Roma (odgovarajući Migracioni profili). **Ukupno za period 2014-2017, Romi čine 74,6% svih registrovanih povratnika (7.782 lica).** Do juna 2018. godine, registrovana su 693 lica (655 iz Nemačke), među kojima je bilo 499 Roma.

Uzimajući u obzir da je u periodu između 2014. i juna 2017. godine samo u Nemačkoj zahtev za dobijanje azila podnelo više od 59.000 Roma, brojka od 7.782 Roma koji su se u periodu između 2014. i 2017. vratili čini se dosta niskom, čak i u svetlu istraživanja UNDP-a koje navodi da se tek oko 40% Roma povratnika registrovalo kod nadležnih organa u Srbiji (*UNDP Micronarratives, 2018*).

Okvir 3: Mikronarativi UNDP

Mikronarativi UNDP o Romima povratnicima

UNDP je prikupio mikronarative o Romima povratnicima u 2017. godini (*Papa and Keskine, 2017*). Prema dobijenim podacima, 87% povratnika se izjasnilo kao nezaposleno, što ukazuje da je pristup zaposlenju jedan od glavnih problema za povratnike, a to je već posledica postojeće diskriminacije, osnovnog razloga za napuštanje Srbije. Državna pomoć (socijalna pomoć, dečiji dodatak, itd.), pored (neformalnih) poslova i doznaka iz inostranstva, predstavljaju važan izvor prihoda za povratnike. Čini se da povratnici lokalnu samoupravu ne posmatraju kao relevantnog partnera uprkos njenoj bitnoj ulozi u reintegraciji, što dalje može da se tumači i kao nedostatak poverenja u institucije.

Istraživanje mikronarativa takođe pokazuje način na koji ekonomska situacija utiče na pristup obrazovanju, s obzirom da ekonomske poteškoće po povratku smanjuju mogućnost da deca pohađaju školu. U načelu se čini da pristup obrazovanju predstavlja manji problem iako su neka deca provela godine u inostranstvu i

imaju vrlo ograničeno ili nikakvo znanje srpskog jezika ili imaju problem sa priznavanjem i validacijom dokumentacije o završenom školovanju.

Istraživanje mikronarativa dalje ukazuje da se veliki broj povratnika po povratku suočava sa psihosocijalnim problemima ili oseća ranjivim, nezavisno od toga da li su te iste probleme imali pre odlaska.

Mikronarativi su, sveukupno gledano, prepoznali pet glavnih potreba Roma povratnika u svim zemljama Zapadnog Balkana, a to su: (i) bolji uslovi stanovanja, (ii) bolja zdravstvena zaštita, (iii) pristup poslovima u javnom sektoru, (iv) pomoć u traženju zaposlenja, i (v) bolji pristup socijalnim uslugama/zaštiti.

3. Politika reintegracije u Srbiji

3.1. Uopšteno

Reintegracija Roma povratnika zahteva širu saradnju svih nadležnih organa (međusektorsku saradnju), kao i horizontalno i vertikalno usklađivanje različitih politika u oblasti povratka i reintegracije, uključivanja Roma i Romkinja, socijalne inkluzije uopšte (obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje i slično.)

3.2. Nacionalni nivo

Sporazum o readmisiji zaključen između Srbije i Evropske komisije stupio je na snagu u januaru 2008. godine, sa ciljem da omogući lakši povratak lica koja nepropisno borave u nekoj od država članica EU u njihove zemlje porekla ili u zemlje u tranzitu. Srbija je sporazume o readmisiji zaključila i sa pojedinačnim državama članicama EU (Vlada Republike Srbije, 2007).

Strategiju za reintegraciju povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji (Strategija za reintegraciju) Srbija je usvojila 2008. godine. Strategija za reintegraciju naglasak stavlja na veliki udeo Roma među licima koja treba vratiti, i identifikovala je sledeće prioritetne oblasti u kojima je neophodna intervencija: pristup ličnim dokumentima, pristup odgovarajućem stanovanju i obrazovanju, mere socijalne politike i stvaranje mogućnosti za uključivanje povratnika na tržište rada.

Strategija za reintegraciju pominje i (višestruku) diskriminaciju Roma i potrebu da se povratnici na primer, i u Nacionalnoj strategiji zapošljavanja, takođe prepoznaju kao posebno osetljiva grupa.

Strategija za reintegraciju ne navodi anticiganizam ili diskriminaciju kao razlog za migracije. Ako su anticiganizam i diskriminacija osnovni uzroci za migraciju, politike za reintegraciju morale bi da obezbede način za njihovo rešavanje. Strategija za reintegraciju, međutim, naglašava da se „pitanje povratka Roma (...), u postupku buduće implementacije Strategije ne može posmatrati odvojeno od poboljšanja njihovog ukupnog položaja u Republici Srbiji”.

U tom kontekstu treba ponoviti da je Strategija za reintegraciju već 2008. godine ukazala na to da Romi čine veliki deo povratnika, tj. čak i pre nego što je približno 140.000 Roma iz Srbije, u periodu između 2008. i 2017. godine, zatražilo azil u Evropskoj uniji.

Prema Strategiji za reintegraciju, Komesarijat za izbeglice i migracije (KIRS) ima zadatak da koordinira i organizuje primarni prijem i operativno sprovođenje planiranih aktivnosti na terenu. Savet za reintegraciju povratnika koji bi obuhvatio predstavnike nekoliko ministarstava i državnih

Osnovne informacije o pozadini problema

institucija, a u okviru Saveta i Tim za praćenje sprovođenja Strategije trebalo je da budu uspostavljeni.

Srbija je 2012. godine usvojila Zakon o upravljanju migracijama, koji predlaže stvaranje lokalnih saveta za migracije i usvajanje lokalnih akcionih planova za poboljšanje statusa izbeglica, raseljenih lica i povratnika po Sporazumu o readmisiji.

Dodatni dokumenti politike poput Nacionalne strategije za Rome, ali i Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2011-2020, odnose se na povratnike koji se u zemlju vraćaju po osnovu Sporazuma o readmisiji. Što se tiče određenih oblasti kao što su obrazovanje i zapošljavanje, neophodno je razmotriti i odgovarajuće politike u tim poljima.

Srbija je u okviru priprema za pristupanje Evropskoj uniji bila dužna da definiše pokazatelje za praćenje reintegracije povratnika. Međutim, Komesarijat za izbeglice i migracije bio je svestan ograničenja aktivnosti praćenja i naveo da se „... nedostatak sveobuhvatne evidencije o ovoj populaciji ispostavio kao jedan od najvećih problema u adekvatnom planiranju pomoći i svih budućih aktivnosti. Pomenuti problem prvenstveno je uzrokovan nepostojanjem bilo kakve zakonske obaveze registracije povratnika i nedostatkom sistemskog praćenja dobrovoljnih povrataka. Deo ove kategorije lica izmiče zvaničnoj statistici, dok ciljana istraživanja određenih organizacija i nadležnih državnih institucija samo delimično otkrivaju postojeći problem” (Migracioni profil, 2017).

Dostupni podaci Migracionog profila iz 2017. godine pokazali su ograničen uticaj na primeru 65 lica koja su se izjasnila kao povratnici i koja su registrovana kod Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ), dok su individualni planovi zapošljavanja izrađeni za 83 lica. Na osnovu podataka koje je dostavilo 12 školskih uprava, u škole se upisalo 378 učenika povratnika (194 devojčica i 184 dečaka). Migracioni profil, međutim, ne navodi koliko je među tim korisnicima bilo Roma.

3.3. Lokalni nivo

Lokalne akcione planove (LAP) za interno raseljena lica, migrante, izbeglice i/ili povratnike i lokalne migracione savete je u Srbiji usvojilo i uspostavilo 156 opština, gradskih opština i gradova. Od toga, 104 opštine, gradske opštine ili grada su revidirale i proširile svoje Lokalne akcione planove, i njima obuhvatile i povratnike (Migracioni profil, 2017).

Romi i Romkinje u Srbiji i položaj Roma i Romkinja povratnika iz Zapadne Evrope

Osnovne informacije o pozadini problema

Većina lokalnih akcionih planova je već 2017. godine bila pred istekom, i nije jasno da li su svi blagovremeno revidirani (BFPE, 2017). Na osnovu podataka iz GIZ baze podataka, gotovo dve trećine postojećih lokalnih akcionih planova je isteklo (GIZ, Baza Podataka Romi Povratnici). Nisu dostavljene informacije o tome koliko je akcionih planova još uvek na snazi i koliko njih se odnosi na Rome povratnike, te da li neki od njih, kao ciljnu grupu, obuhvataju povratnike po Sporazumu o readmisiji.

Prema Zakonu o upravljanju migracijama, jedinice lokalne samouprave moraju da uspostave savete za migracije, koji sprovode lokalne politike koje se tiču migracija. Saveti za migracije bi u svoj rad trebalo da uključe i lokalne koordinate za pitanja Roma. U 2017. godini, 43 lokalna koordinatora za pitanja Roma bila su uključena ili u rad pomenutih saveta ili u aktivnosti koje su se odnosile na povratak (Migracioni profil, 2017).

Glavna odgovornost za sprovođenje politike reintegracije, uključujući i finansijsku odgovornost, u velikoj meri je prenet na lokalne vlasti. Zbog nedostatka finansijskih sredstava, lokalne vlasti nemaju načina da aktivne mere za reintegraciju povratnika i sprovedu.

Lokalni poverenici Komesarijata za izbeglice i migracije (KIRS) predstavljaju lica odgovorna za rešavanje problema povratnika. To su lica koja bi trebalo da budu zadužena za komunikaciju sa državnim nivoom (KIRS) i lokalnim vlastima (JLS) u pronalaženju rešenja za hitno zbrinjavanje i zadovoljavanje osnovnih potreba povratnika, njihovu prijavu i pružanje pomoći u pristupanju uslugama socijalne i zdravstvene zaštite (GIZ, 2016).

Pored toga, na lokalnom nivou postoji nekoliko pozicija ili mehanizama (Mobilni timovi za inkluziju Roma, lokalni koordinatori za romska pitanja, zdravstvene medijatorke, pedagoški asistenti), koji bi trebalo da olakšaju postupak boljeg uključivanja Roma u društvo. Sve tri pojedinačne pozicije istovremeno čine i deo Mobilnih timova. Iako oni generalno rade sa Romima, njihov rad bi mogao da se proširi na aktivnosti koje se odnose na pružanje pomoći i povratnicima (prijava povratnika, identifikovanje njihovih potreba, itd.).

Mobilni timovi za inkluziju Roma: obuhvataju predstavnike institucija na lokalnom nivou za pitanje uključivanja Roma, uključujući i koordinate za romska pitanja, zdravstvene medijatorke, pedagoške asistente, predstavnike Nacionalne službe za zapošljavanje i Centara za socijalni rad, koji redovno prate situaciju i položaj Roma na lokalnom nivou.

Osnovne informacije o pozadini problema

Koordinatori za romska pitanja: trenutno postoji ukupno 68 koordinatora, od kojih su 34 Romi. Većina koordinatora zaposlena je privremeno, dok 34 koordinatora koji nisu romske nacionalnosti poslove koordinatora za romska pitanja obavljaju pored svojih redovnih radnih obaveza.

Zdravstvene medijatorke: trenutno postoji 85 zdravstvenih medijatorki. One predstavljaju vezu između zajednica i domova zdravlja, i na taj način pomažu uključivanje Roma u sistem zdravstvene zaštite.

Pedagoški asistenti: u Ministarstvu obrazovanja trenutno je zaposlen 191 pedagoški asistent. Prema konačnom operativnom zaključku sa seminara „Socijalno uključivanje Roma u Republici Srbiji u 2017. godini”, dodatnih 50 asistenata biće zaposleno u periodu od 2017. do 2019. godine. Oni će pružiti pomoć pri upisu dece, pratiti njihov napredak u školi i raditi sa porodicama.

Iz perspektive politike, pored lokalnih politika koje se odnose na socijalnu inkluziju (obrazovanje, zapošljavanje i dr.) relevantni su i lokalni akcioni planovi za interno raseljena lica, migrante, izbeglice i/ili povratnike i lokalni akcioni planovi za inkluziju Roma.

Za sprovođenje akcionih planova, jedan deo sredstava jedinica lokalne samouprave planiran je u okviru njihovih budžeta, a drugi deo sredstava planiran je da se obezbedi iz donacija.

Istraživanje o situaciji u Vojvodini pokazuje nedostatak sprovođenja Zakona o upravljanju migracijama. Ovo istraživanje detaljno je ispitalo primenu politika koje se odnose na povratnike na lokalnom nivou. U istraživanju su učestvovala 44 grada i opštine, od kojih je 31 usvojila lokalne akcione planove za reintegraciju povratnika, dok je samo njih 13 obezbedilo sredstva u lokalnom budžetu u te svrhe (Ćurčić/EHO, 2015).

Istraživanje autora sprovedeno 2017. godine pokazuje da od ukupno 22 analizirana lokalna akciona plana za integraciju interno raseljenih lica, migranata, izbeglica i/ili povratnika, ni jedan ne sadrži mere koje su izričito usmerene na Rome. S druge strane, 12 planova definiše Rome kao ciljnu (pod)grupu lokalnih akcionih planova, a drugih 5 (pet) razmatra i navodi brojke koje se odnose na Rome, ali ih nažalost ne definišu kao ciljnu grupu. Tri (3) lokalna akciona plana samo usput pominju Rome i/ili navode brojke bez obrazlaganja. Dva (2) lokalna akciona plana ni na koji način ne pominju Rome, međutim to su opštine u kojima pretežno žive etnički Srbi (Arlje i Čičevac).

U Srbiji su 54 grada, gradske opštine i opštine usvojile lokalne akcione planove za socijalnu inkluziju Roma, međutim, neki od njih su već istekli. Istraživanje iz 2017. godine pokazuje da samo jedan (Kragujevac) od 16 važećih lokalnih akcionih planova, koji su prilikom istraživanja razmotreni, sadrži odeljak o migracijama i povratku. Lokalni akcioni planovi za Rome koje su usvojile četiri (4) grada i opštine sadrže pojedinačne mere koje izričito ciljaju povratnike, i odnose se na obrazovanje (Aleksinac, Ruma, Subotica) i stanovanje (Kraljevo).

Romi i Romkinje u Srbiji i položaj Roma i Romkinja povratnika iz Zapadne Evrope

Osnovne informacije o pozadini problema

Slično kao i kod lokalnih akcionih planova za interno raseljena lica, migrante, izbeglice i/ili povratnike, lokalni akcioni planovi za inkluziju Roma sprovode se delimično sredstvima lokalne samouprave i delimično kroz donacije.

4. Zaključci

Uopšteno

1. Podrška Romima i Romima povratnicima u Srbiji od strane nemačkih institucija mora da odgovara stvarnoj situaciji. Uspešna reintegracija povratnika i sprečavanje novih migracija zahteva prihvatanje postojanja anticiganizma i diskriminacije i posvećenost borbi protiv obe pojave. Intervencije u ovom kontekstu su više nego neophodne.
2. Sveukupno poboljšanje položaja Roma je takođe preduslov za održivu reintegraciju povratnika i za dalje smanjivanje uzročnika migracija. Dalje, imajući u vidu činjenicu da su Romi činili, ali da i dalje čine veliku većinu tražilaca azila iz Srbije, smatra se primerenim da se pomoć za povratnike iz Nemačke usmeri na Rome.
3. Mere za podršku reintegraciji moraju biti ugrađene u odgovarajuće državne politike – ukoliko postoje. U ovom slučaju, to znači da mere moraju biti u skladu sa migracionom politikom (readmisije) i politikom socijalne inkluzije Republike Srbije, uključujući i politiku za inkluziju Roma. Pomenute politike trebalo bi da posluže kao smernice za razvoj sveobuhvatnog pristupa koji treba zajednički razvijati sa Vladom Republike Srbije i civilnim društvom.
4. U okviru nacionalnog okvira potrebno je izraditi intervencije po meri na lokalnom nivou, uključujući lokalne vlasti i lokalno civilno društvo.
5. Da bi se ostvarila veća održivost, opšta ambicija bi trebalo da bude institucionalizacija mera i pristupa. Na taj način bi se osnažilo vlasništvo nad inicijativama i povećao doprinos državnih organa. Time se odražava jedna od glavnih naučenih lekcija u vezi sa politikama socijalne inkluzije, koja sugerise da samo sveobuhvatan i programski definisan pristup može dovesti do održivih promena.
6. Da bi se ostvario taj zajednički pristup sa državnim organima i civilnim društvom, neophodno je postojanje snažne zagovaračke komponente koja bi ojačala odgovarajuće kapacitete civilnog društva koje se bavi pitanjem uključivanja Roma i Romkinja.
7. Intervencije na lokalnom nivou treba osnažiti primenom pristupa za razvoj, odnosno osnaživanje zajednice, koji uključuje lokalne romske zajednice.
8. Razvoj dugoročnih pristupa neophodnih za održive i sistemske promene.
9. Prepoznavanje mogućnosti za proširenje predviđenih aktivnosti u Akcionom planu za Poglavlje 23 (u okviru procesa pristupanja Evropskoj uniji), kako bi se povratnicima iz

Osnovne informacije o pozadini problema

zemalja zapadne Evrope omogućio pristup stanovanju i zapošljavanju. Međutim, on predviđa samo aktivnosti na polju obrazovanja za decu koja su vraćena.

Društveno-ekonomski položaj

U društveno-ekonomskoj sferi u Srbiji postoji nekoliko faktora koji određuju položaj Roma i Roma povratnika. Anticiganizam i diskriminacija Rome sprečavaju da ravnopravno učestvuju na tržištu rada, na šta se nadograđuju drugi faktori kao što je, na primer, nedostatak formalnog obrazovanja mnogih Roma. Sa druge strane, dve pojave bi mogle da obezbede prostor za „pozitivne pomake” a to su, naime: sve veći broj Roma koji pohađa i završava srednjoškolsko i fakultetsko obrazovanje, i ozbiljan deficit radne snage u Srbiji u određenom broju zanimanja.

1. Diskriminacija Roma i anticiganizam, koji su u osnovi problema, moraju se prepoznati i rešavati ako se žele postići sistemske promene. Dobronamerne inicijative za zapošljavanje i samozapošljavanje i dalje će donositi samo ograničene ili neodržive rezultate sve dok se ne reši glavna prepreka, a to je ravnopravno učešće na tržištu rada.
2. U svetlu efekata kumulativne diskriminacije, potreban je sveobuhvatan pristup za poboljšanje ukupnog položaj Roma u društveno-ekonomskoj sferi. Da bi se omogućio adekvatan prihvata i uključivanje povratnika u društvo, neophodno je povećati kapacitete lokalnih zajednica u tom pogledu.
3. Posebnu pažnju u svetlu višestruke diskriminacije Romkinja treba posvetiti poboljšanju njihovog jednakog pristupa svim sferama društveno-ekonomskog života.
4. Neophodno je promovisati obuke koje su prilagođene Romima, uključujući i povratnike, u zanatima i zanimanjima u kojima prevladava manjak radne snage.
5. Jačanje aktivnosti koje promovišu održive mogućnosti zapošljavanja Roma kroz prepoznavanje odgovarajućih segmenata tržišta rada.
6. Članovi romske zajednice koji su završili srednjoškolsko i univerzitetsko obrazovanje moraju se podržati u pronalaženju posla, jer oni takođe imaju važnu funkciju kao uzori, kako za većinsko stanovništvo, tako i za Rome.
7. Podrška uspostavljanju lokalnih koalicija koje promovišu održivo zapošljavanje Roma. Te lokalne koalicije treba da uključe državne organe, privatna lokalna preduzeća, civilno društvo i predstavnike Roma uopšte.

Osnovne informacije o pozadini problema

Povratnici i politika reintegracije

Činjenica da je vrlo mali broj povratnika registrovan kod nadležnih organa u Srbiji takođe stvara izazove u identifikovanju njihovih boravišta i potreba, posebno u slučaju povratnika romske nacionalnosti.

Strategija za reintegraciju povratnika po Sporazumu o readmisiji ne samo da je zastarela, već i zanemaruje neka ključna pitanja (naročito anticiganizam i diskriminaciju) koja su doprinela (prinudnoj) migraciji, a koja istovremeno predstavljaju ozbiljne prepreke za održivu reintegraciju.

1. Bolji sistem registracije sa etnički rasčlanjenim podacima i identifikovanjem potreba na lokalnom nivou pomogao bi u oblikovanju lokalnih mera reintegracije i doprineo stvaranju mehanizama za rano upozoravanje.
2. Prenos odgovornosti na jedinice lokalne samouprave često nadilazi njihove finansijske i kadrovske kapacitete i zbog manjka sredstava i kapaciteta predstavlja ozbiljnu prepreku reintegraciji. U svetlu široko rasprostranjenog siromaštva u Srbiji i trenutnih prevladavajućih potreba izbeglica i interno raseljenih lica, srpskim vlastima je teško da opravdaju finansijske izdatke za povratnike iz zemalja zapadne Evrope.
3. Neophodna je dodatna analiza da bi se procenile strukture za saradnju na lokalnom nivou koje bi trebalo da olakšaju postupak reintegracije. Važno je ustanoviti način na koji različite kancelarije na lokalnom nivou sarađuju i koja kancelarija bi po pitanju reintegracije trebalo da vodi glavnu reč.
4. Dostupni podaci o obrazovnom statusu i položaju na tržištu rada služe kao pokazatelji osetljivog položaja mnogih povratnika. Nizak stepen obrazovanja – a vrlo verovatno i nizak nivo stalnog radnog iskustva – treba uzeti u obzir prilikom koncipiranja politika i mera za reintegraciju.

5. **Moguće intervencije**

Ovaj izveštaj ne može da ponudi detaljnu procenu tekućih projekata koji bi mogli da predstavljaju primer koji treba ponoviti ili proširiti, niti može da predloži ili čak izradi nacрте pojedinačnih projekata. Izveštaj međutim, može da iznese specifične oblasti intervencije i pristupe koje treba primeniti u tim intervencijama. U okviru tih oblasti mogli bi se definisati projekti, koje bi u naknadnoj ex-ante proceni u saradnji sa državnim organima i civilnim društvom trebalo verifikovati i dodatno usaglasiti. Projekti koji se navode u nastavku mogu da posluže kao vodič za izradu novih mera.

U pogledu oblasti intervencija, „proces reintegracije” raščlanjen je na korake u samom procesu reintegracije kojima bi se mogla dati prednost, odnosno na oblasti u kojima su na osnovu postojećih podataka prepoznate potrebe. Čini se da je od posebnog značaja borba protiv anticiganizma kao osnovnog uzroka diskriminacije i isključenosti Roma.

Što se tiče pristupa, izveštaj ističe iskustva sveukupne razvojne saradnje (na primer, značaj programskog pristupa i da državni organi preuzmu vodeću ulogu ili da osiguraju okvir), razvoj politika uopšte (politika koje se zasnivaju na dokazima), politike inkluzije Roma (snažno učešće civilnog društva, sveobuhvatan pristup, borba protiv anticiganizma) i reintegracione politike (međusektorska saradnja, sveobuhvatan pristup).

5.1. Preporučeni pristup za intervencije

- Praćenje programskog pristupa i ciljanje na institucionalizaciju struktura pomoći radi uspostavljanja veće odgovornosti i vlasništva državnih organa i stvaranja održive strukture nakon odlaska GIZ-a.
- Aktivnosti u okviru intervencija, bez obzira na polje intervencije, odnosno na polje na koje se intervencija odnosi i nivo na kojem se realizuje (nacionalni ili lokalni), moraju biti deo sveobuhvatnog pristupa.
- Sa jedne strane, sveobuhvatni pristup na lokalnom nivou bi trebalo da obuhvati borbu protiv anticiganizma kao osnovnog razloga za diskriminaciju i isključenost i koji bi se po mogućstvu, usmerio na više od jednog polja, na primer na obrazovanje ili zapošljavanje, i lokalne zajednice uključio u postupak prepoznavanja potreba i sprovođenja mera (osnaživanje zajednice). Sa druge strane, sveobuhvatni pristup bi trebalo da obuhvati i

Romi i Romkinje u Srbiji i položaj Roma i Romkinja povratnika iz Zapadne Evrope

Osnovne informacije o pozadini problema

uključivanje i koordinaciju svih relevantnih struktura na lokalnom nivou (međusektorska saradnja).

- Na nacionalnom nivou, sveobuhvatni pristup bi zahtevao rešavanje ne samo jedne oblasti intervencije, na primer obrazovanja, već više njih istovremeno.
- Potrebno je poboljšati horizontalnu koordinaciju na nacionalnom nivou.
- Sve mere bi trebalo da razmotre pristup koji ne nanosi štetu i uključuje članove romske zajednice koji nisu napustili Srbiju. U svetlu osetljivog položaja velike većine Roma, fokusiranje isključivo na povratnike moglo bi da stvori tenzije i probleme u njihovim naseljima. Iz tog razloga, planiranje mera treba da razmotri i obuhvati i druge marginalizovane grupe.
- Bolje prepoznavanje ili planiranje intervencija koje imaju za cilj održivu reintegraciju zahteva prepoznavanje glavnih lokacija povratnika i definisanje njihovih profila. Alternativa bi bila prepoznavanje opština i gradova koji ispoljavaju pozitivan stav prema integraciji i učešću Roma, i izrada mera u saradnji sa tim opštinama i gradovima.
- Razmatranje mogućnosti fokusiranja na nekoliko opština i gradova radi kreiranja model opština i gradova. Na osnovu određenih pokazatelja kao što su posvećenost lokalnih vlasti, lokalni akcioni planovi, kapacitet lokalnog civilnog društva koje se bavi pitanjem inkluzije Roma, broj povratnika ili posvećenost lokalnih preduzeća i drugih zainteresovanih strana, moguće je obezbediti podršku za pomenute model opštine i gradove.
- Potrebno je sprovesti sveobuhvatnu procenu i identifikovati mogućnosti na lokalnom i regionalnom tržištu rada. Bilo bi važno utvrditi da li je moguće postići održivo i dugoročno usklađivanje veština povratnika i potreba tržišta rada, odnosno definisati ciljne programe obuke koje bi trebalo pokrenuti za Rome i Romkinje.

Okvir 4: Danski savet za izbeglice – Dobre prakse (DRC 2008)

Danski savet za izbeglice (DRC) – Dobre prakse za izradu i sprovođenje projekata pomoći za povratak i reintegraciju (izvod)

Dolazak i inicijalna podrška u reintegraciji: Informacije i saveti o pristupu pravnim, zdravstvenim i obrazovnim uslugama moraju biti dostupni po povratku. Povratnicima je potrebno obezbediti inicijalnu osnovnu humanitarnu podršku, imajući u vidu specifične potrebe i osetljivost različitih grupa povratnika.

Smeštaj i stanovanje: Povratnici koji nemaju trenutno stambeno rešenje treba da dobiju pomoć u pronalaženju trajnog pristupačnog smeštaja – bilo kroz rekonstrukciju stambenih jedinica ili u okviru, na primer, subvencionisanih socijalnih stanova za lica koja nemaju imovinu ili zemljište.

Aktivnosti na generisanju prihoda i zapošljavanju: Priprema potencijalnih povratnika za ekonomsku reintegraciju počinje u zemlji domaćinu omogućavanjem tražiocima azila da zadrže ili razviju stručne veštine.

Osnovne informacije o pozadini problema

Stručno osposobljavanje usmereno na povratak mora biti zasnovano na informacijama o društvenoj i ekonomskoj situaciji u zemlji porekla i da se, po mogućnosti, odvija u saradnji sa lokalnim partnerima.

Deca, omladina i obrazovanje: Obezbeđivanje uspešne reintegracije dece može da podrazumeva da se deci povratnika ponude časovi iz maternjeg jezika kako bi im se po povratku olakšala reintegracija unutar školskog sistema. Potrebno je podsticati i društvene aktivnosti u kojima bi se mladi povratnici socijalizovali sa drugom decom, odnosno sa mladim lokanim stanovnicima i time olakšala njihova reintegracija i pomirile razlike.

Zdravstveni problemi i medicinske usluge: Povratnici bi morali da sa sobom ponesu i zdravstvene kartone iz zemlje domaćina, jer oni predstavljaju solidan osnov za nastavak lečenja po povratku. Povratnici bi trebalo da u određenom periodu nakon povratka dobiju finansijsku pomoć za lekove i negu.

Ponovno prihvatanje i pomirenje razlika: Aktivnosti za povratnike i podrška ne sme da stvori jaz između povratnika i postojeće lokalne zajednice. Programi pomoći povratnicima treba da pruže podršku aktivnostima zajednice, kao i podršku osetljivim članovima zajednice koja povratnike prima.

Nadgledanje i praćenje: Saradnja sa lokalnim partnerima ili organizacijama koje sprovode aktivnosti je od suštinske važnosti u omogućavanju bezbednog, dostojanstvenog i održivog povratka. Pomenuta saradnja omogućava prilagođavanje u slučaju nepredviđenih problema.

Saradnja i koordinacija između zemalja koje povratnike šalju i zemalja koje povratnike primaju: Programi bi trebalo da se zasnivaju na jačanju saradnje između organizacija i državnih organa u zemljama domaćinima i zemljama porekla. Ovo je imperativ da bi se izbeglo dupliranje usluga i pozitivna diskriminacija među različitim grupama povratnika. Saradnja zemalja koje povratnike šalju i zemalja koje povratnike primaju omogućava izgradnju kapaciteta lokalnih institucija, i od ključnog je značaja u sveobuhvatnom pristupu u pružanju pomoći pri povratku i reintegraciji.

5.2. Preporučena polja intervencije

5.2.1. Borba protiv osnovnog uzroka migracija

Anticiganizam predstavlja osnovni uzrok diskriminacije i isključenosti Roma koji za posledicu ima njihovu prinudnu migraciju. Anticiganizam i diskriminacija su očigledni razlozi za isključenost mnogih Roma sa tržišta rada, te je stoga neophodno da politike i/ili mere koje promovišu inkluziju na tržištu rada obuhvate i antidiskriminatorne komponente.

Ipak, rešavanje osnovnog uzroka je u merama reintegracije (ili opšte inkluzije) zanemareno, što takođe doprinosi ograničenom uticaju programa i projekata.

Moguće intervencije:

- samostalni projekti sa programima za podizanje svesti i obukama o anticiganizmu i njegovim posledicama (na primer, za zaposlene u upravi, nastavnike, poslodavce, Rome (kao multiplikatore),
- uključivanje komponenti anticiganizma i antidiskriminacije kao sveprožimajućeg pitanja u drugim projektima.

Romi i Romkinje u Srbiji i položaj Roma i Romkinja povratnika iz Zapadne Evrope

Osnovne informacije o pozadini problema

5.2.2. Pružanje pomoći pojedincima prilikom stvarnog povratka

Sistematska registracija povratnika vrši se samo u slučaju (prinudnih) povratnika koji u Srbiju stižu preko beogradskog aerodroma. Ostali povratnici ostaju neregistrovani. Nadležni organi na lokalnom nivou još uvek nisu uspostavili strukturu za registrovanje povratnika koja bi obuhvatila celu zemlju.

Mogu se uspostaviti nove institucije ili organizacije, ili pomoći postojećim (Migracioni saveti, lokalni poverenici, lokalni koordinatori za romska pitanja ili mobilni timovi za inkluziju Roma) u registrovanju povratnika i identifikovanju njihovih kratkoročnih i dugoročnih potreba, kao i potencijalnih veština.

Konkretnu pomoć moguće je pružiti za primarne potrebe po povratku (dobijanje informacija o odgovornim institucijama i organizacijama, pravni saveti, psihosocijalna pomoć, registracija u opštini, pristup smeštaju, obrazovanju i zvaničnom tržištu rada, pronalaženje nestalih dokumenata iz Srbije i/ili zapadnoevropskih zemalja).

Moguće intervencije:

- pomoć, uključujući i pravnu pomoć za povratnike (pravni saveti, registracija u opštini, pristup smeštaju, obrazovanju i zvaničnom tržištu rada, pronalaženje nestalih dokumenata iz Srbije i/ili zapadnoevropskih zemalja, itd.): videti već postojeće projekte,
- uspostavljanje lokalnih centara za povratnike, uključujući i osnaživanje zajednice i rad sa povratnicima,
- obezbeđivanje strukture za pružanje psihosocijalne pomoći povratnicima,
- korišćenje i jačanje postojećih struktura kao što su mobilni timovi za inkluziju Roma, koordinatori za romska pitanja ili lokalni poverenici,
- identifikacija potreba za pomoći koja je neophodna opštinama i gradovima u kreiranju delotvorne i efikasne međusektorske saradnje svih uključenih struktura.

5.2.3. Pružanje detaljne pomoći u socijalnoj inkluziji (obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje, pristup ličnim dokumentima)

Postoji nekoliko projekata koji se bave pitanjima socijalne inkluzije. I dalje su, međutim neophodne aktivnosti koje imaju za cilj upis dece u škole, organizovanje obrazovanja odraslih, organizovanje časova srpskog jezika, priznavanje i overavanje školskih dokumenata i diploma, ili koje nastoje da

Osnovne informacije o pozadini problema

omogućće pristup tržištu rada, priznavanje i overavanje dokumenata o stručnim obukama i kursevima. Kako najbolje iskoristiti veštine stečene u zapadnoj Evropi jedno je od pitanja koje treba razmotriti i promovisati. Treba razmotriti i unapređenje stambenih uslova, s obzirom na to da povratnici često nemaju smeštaj. Što se tiče integracije na tržištu rada, prelazak na tržište rada iz srednjih škola ili sa fakulteta mogao bi biti od značaja.

Većina intervencija usmerena je na konkretne probleme bez šireg pristupa koji bi, međutim, bio neophodan za postizanje veće održivosti.

Moguće intervencije:

- sveobuhvatniji projekti koji se bave brojnim preprekama u društveno-ekonomskoj sferi,
- osnivanje lokalnih centara za rad sa povratnicima, pružanje psihosocijalne pomoći, pravne pomoći i pomoći u dobijanju ličnih dokumenata, priznavanju i overi dokumenta, itd.

Analizirajte da li dole pomenuti projekti mogu da omogućće sveobuhvatniji pristup:

- projekti koji kombinuju ekonomsku podršku sa pružanjem psihosocijalne pomoći i drugim relevantnim komponentama,
- nakon procene potreba tržišta, prilagođeni programi obuke i programi (samo-) zapošljavanja za Rome i Romkinje povratnike, uključujući i socijalna preduzeća i zadruge:
  - Analizirajte DIMAK aktivnosti da biste videli u kojoj meri bi te aktivnosti mogle da uključe ili zaista uključuju Rome:
- uključiti položaj Romkinja u procenu potreba tržišta i u prateće programe,
- poboljšati stambene uslove kroz participativni pristup koji uključuje i korisnike,
- poboljšati učinak u obrazovanju,
- napraviti lokalne i/ili regionalne koalicije, uključujući i preduzeća kojima je potrebna kvalifikovana radna snaga za podsticanje zapošljavanja Roma u privatnom i javnom sektoru,
- obezbediti strukture za pružanje psihosocijalne pomoći povratnicima (videti i pomoć po povratku) bilo korišćenjem ili jačanjem postojećih struktura kao što su mobilni timovi za inkluziju Roma, koordinatori za romska pitanja, lokalni poverenici, ili kroz stvaranje novih. U rad pomenutih struktura treba uključiti i stručnjake radi boljeg prepoznavanja potreba za psihosocijalnom pomoći, kao i pružanja te pomoći,
- olakšati učešće u programima legalnih radnih migracija.

5.2.4. Osnaživanje zajednice

Održivi programi i projekti izrađeni po meri zahtevaju posvećeno učešće i osnaživanje uključenih zajednica. Učešće zajednica u prepoznavanju potreba na lokalnom nivou i u sprovođenju mera više je nego neophodno. Više aktivnosti za osnaživanje zajednica trebalo bi da ojača njihovo učešće.

Moguće intervencije (bilo kao pojedinačni ili udruženi projekti):

- uključivanje lokalnih zajednica u prepoznavanje i sprovođenje mera,
- jačanje zajednica kroz obuke za članove zajednica,
- jačanje saradnje između zajednica i lokalnih vlasti.

Reference

Preporučena literatura

- Civil Rights Defenders, The Wall of Antigypsyism – Roma in the Republic of Serbia. Belgrade 2018. Available at: <https://www.civilrightsdefenders.org/news/the-wall-on-anti-gypsyism-reports-on-roma-rights-in-the-western-balkans/> (CRD 2018)
- Civil Rights Defenders, The Wall of Antigypsyism. Roma in the Western Balkans. Available at: <https://www.civilrightsdefenders.org/news/the-wall-on-anti-gypsyism-reports-on-roma-rights-in-the-western-balkans/>
- Council of Europe, Report by Niels Muiznieks, Commissioner for Human Rights, Following his visit to Serbia 16–20 March, 2015. CommDH (2015) 14. Available at: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2798638&SecMode=1&DocId=2302808&Usage=2> (CoE 2015)
- Müller Stephan, Die Roma in den Staaten des Westlichen Balkans und Antworten der deutschen Entwicklungszusammenarbeit auf ihre Situation, Heidelberg, 2016. Available at: <http://zentralrat.sintiundroma.de/bestandsaufnahme-entwicklungszusammenarbeit-westbalkan/>
- Papa, J. And Keskinė I., Roma Returnees from Western Balkans: “No place for us: neither here, nor there”. (Papa and Keskinė, 2017)
- Society for Threatened People, Lost in Transition, Berne, 2015. Retrieved 05.12.2018 from: <https://www.gfbv.ch/de/medien/berichte/>
- UNDP survey, 2017. Available at: <http://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/library/roma/regional-roma-survey-2017-country-fact-sheets.html> (UNDP 2017)
- ### Uopšteno
- Access to Civil Documentation and Registration in South Eastern Europe: Progress and Remaining Challenges since the 2011 Zagreb Declaration. Report based on research conducted by Stephanie Woldenberg. Retrieved 17 February, 2017 from: <http://www.refworld.org/pdfid/5280c5ab4.pdf>(Woldenberg, 2013)
- Alliance against Antigypsyism, Antigypsyism – a Reference Paper. 2016 (Alliance, 2016)
- Amnesty International, Serbia must end forced evictions of Roma. Retrieved 19 July, 2017 from: <https://www.amnesty.org/en/press-releases/2010/06/serbia-must-end-forced-evictions-roma/> (AI, 2010)
- Allen, Richard. Support for IDPs in Serbia, Consolidated Report and Programme Strategy. Commissioned by UNHCR, Belgrade, 2016 (Allen, 2016)
- Balkan Insight, Belgrade continues mass evictions of Roma Families. Retrieved 19 July, 2017 from: <http://www.balkaninsight.com/en/article/belgrade-forcibly-evicted-roma-families>; (Balkan Insight)
- Belgrade Fund for Political Excellence, Reintegration of Roma Returnees in Serbia. 2017
- Blank, Rebecca M., Dabady, Marilyn and Citro Constance F., Measuring Racial Discrimination, 2004. Central Intelligence Agency, *The World Fact Book*, Retrieved July 18, 2016 from <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html>; (Blank/Dabady/Citro, 2004)

Romi i Romkinje u Srbiji i položaj Roma i Romkinja povratnika iz Zapadne Evrope

Osnovne informacije o pozadini problema

CEPS, Combating Institutional Anti-Gypsyism. Responses and promising practices in the EU and selected Member States, Brussels, May 2017 (CEPS, 2017)

Civil Rights Defenders, The Wall of Antigypsyism – Roma in the Republic of Serbia. Belgrade, 2018. Retrieved 3 November, 2018 from: <https://www.civilrightsdefenders.org/news/the-wall-on-anti-gypsyism-reports-on-roma-rights-in-the-western-balkans/>

Civil Rights Defenders, The Wall of Antigypsyism. Roma in the Western Balkans. Retrieved 3 November, 2018 from: <https://www.civilrightsdefenders.org/news/the-wall-on-anti-gypsyism-reports-on-roma-rights-in-the-western-balkans/> (CRD 2017)

Commissariat for Refugees and Migration, Situation and Needs of Internally Displaced Persons, Belgrade, 2018. Retrieved 23 November, 2018 from: http://www.unhcr.rs/media/docs/2018/11/Situation_and_Needs_of_IDPs_2018_ENG.PDF (CRM 2018)

Council of Europe, Report by Niels Muiznieks, Commissioner for Human Rights, Following his visit to Serbia 16–20 March, 2015. CommDH (2015) 14. Retrieved 21 February, 2017 from <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2798638&SecMode=1&DocId=2302808&Usage=2> (CoE, 2015)

Council of Europe, Report by Nils Muiznieks, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe following his visit to Germany on 24th April and from 4 to 8 May, 2015. Retrieved July 18, 2016 from https://www.ecoi.net/file_upload/1226_1447235185_commdh-2015-20-en.pdf. (CoE 2015b)

Council of Europe, Estimates on Roma population in European countries. Council of Europe website. Retrieved on February 14, 2017 from: <http://www.coe.int/de/web/portal/roma> (CoE Website)

Curcic, Danilo, Report on the implementation of public policies with respect to returnees under the readmission agreement in Vojvodina. Novi Sad, 2015. Retrieved 22 February, 2017 from <https://www.eurodiaconia.org/wordpress/wp-content/uploads/2016/09/Report-on-implementation-of-public-policies-towards-returnees-in-Vojvodina-according-to-readmission-agreements.pdf>

Cvejić, Slobodan, Survey on the Needs of Returnees in the Republic of Serbia. Belgrade, 2012 (Cvejić, 2012)

Danish Refugee Council, Recommendations for the Return and Reintegration of Rejected Asylum Seekers. Retrieved 19 November, 2018 from: <http://www.refworld.org/pdfid/484022172.pdf> (DRC, 2008)

Cvejić, Slobodan. Persons at risk of statelessness in Serbia. Progress report 2010-2015. Retrieved 23 November, 2018 from: http://www.unhcr.rs/media/docs/UNHCR_Brosura_Apatridi_ENGLESKI.pdf (Cvejić, 2016)

Deutsche Bundesregierung, Bundesministerium des Inneren et al, Merkblatt Für deutsche Behörden, Mitglieder der Wohlfahrtsverbände, Fachberatungsstellen, Zentrale Rückkehrberatungsstellen, Ausländerbeauftragte und den Hohen Flüchtlingskommissar der Vereinten Nationen (UNHCR). Retrieved 23 November, 2018 from: http://files.returningfromgermany.de/files/REAGGARP-Merkblatt%202018_Visa.pdf (Merkblatt, 2018)

Deutsche Bundesregierung, Besprechung der Bundeskanzlerin mit den Regierungschefinnen und Regierungschefs der Länder zur Asyl- und Flüchtlingspolitik am 24 September, 2015. Retrieved 3 December, 2018 from: <http://www.bundesregierung.de/resource/blob/997532/432086/a0892e3d6adfceffbefc537c19c25d99/2015-09-24-bund-laender-fluechtlinge-beschluss-data.pdf?download=1> (Bundesregierung, 2015)

Romi i Romkinje u Srbiji i položaj Roma i Romkinja povratnika iz Zapadne Evrope

Osnovne informacije o pozadini problema

Deutscher Bundestag, Antwort der Deutschen Bundesregierung auf eine Kleine Anfrage der Fraktion Bündnis 90/Die Grünen zur Menschenrechtslage in Serbien vom 19.08.2016 (Bundesdrucksache, 18/9439)

Deutscher Bundestag, Antwort der Deutschen Bundesregierung auf eine Kleine Anfrage von Ulla Jelpke, Frank Tempel, Jan Korte, Martina Renner und der Fraktion DIE LINKE vom 14.06.2017 (Bundesdrucksache, 18/12725)

Deutscher Bundestag, Unterrichtung durch die Bundesregierung. Erster Bericht zu der Überprüfung der Voraussetzungen zur Einstufung der in Anlage II zum Asylgesetz bezeichneten sicheren Herkunftsstaaten. Drucksache 19/299, 19. Wahlperiode 15.12.2017 (Deutscher Bundestag, Unterrichtung, 2017)

European Commission, Progress Report Serbia, 2016

ERRC, A Long Way to Go: Overrepresentation of Romani Children in “Special Schools” in Serbia. Retrieved 17 February, 2017 from www.errc.org/cms/upload/file/serbia-education-report-a-long-way-to-go-serbian-13-march-2014.pdf (ERRC, 2014)

Estimates on Roma population in European countries. Retrieved 14 February, 2017 from: <http://www.coe.int/de/web/portal/roma>

European Commission, Health status of the Roma population. Data collection in the Member States of the European Union, by MATRIX, European Commission, 2014 available at: http://ec.europa.eu/health/social_determinants/docs/2014_roma_health_report_en.pdf. (European Commission, 2014)

European Stability Initiative (2013), Saving visa-free travel. Visa, asylum and the EU roadmap policy, Berlin, Brussels;

European Stability Initiative (2015), New facts and figures on Western Balkan Asylum Seekers, Berlin

EUROSTAT, First instance decisions on applications by citizenship, age and sex. Annual aggregated data (rounded). Retrieved July 18, 2016 from http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/migr_asydcfst (EUROSTAT)

EUROSTAT, Statistics explained. Retrieved 22 February, 2017 from http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:First_time_asylum_applicants_in_the_EU-28_by_citizenship_Q3_2015_%E2%80%93_Q3_2016.png

EUROSTAT, Enforcement of Immigration Legislation, Metadata. Retrieved 3 December, 2018 from https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/migr_eil_esms.htm (EUROSTAT website)

Fraczek, Susanne/Huszka, Beáta/Körtvélyesi, Zsolt. FRAME The role of human rights in the EU's external action in the Western Balkans and Turkey, 2016. Retrieved October 25, 2016 from http://bim.lbg.ac.at/sites/files/bim/attachments/deliverable-6.2_the_role_of_human_rights_in_the_eus_external_action_in_the_western_balkans_and_turkey.pdf (Fraczek/Huszka/Körtvélyesi, 2016)

GIZ, Mapping of Returnees and Potential Migrants from Serbia. 5th edition. Belgrade, 2016. Non-document: (GIZ, 2016)

GIZ, BazaPodatakaRomiPovratnici

Government of the Republic of Serbia, Answer to the Questionnaire of the UN Special Rapporteur on Minority Issues, Belgrade, April 2015

Government of the Republic of Serbia, Constitution of the Republic of Serbia

Romi i Romkinje u Srbiji i položaj Roma i Romkinja povratnika iz Zapadne Evrope

Osnovne informacije o pozadini problema

Government of the Republic of Serbia, Employment and Social Reform Programme in the Process of Accession to the European Union. Retrieved 22 February, 2017 from <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/06/SIPRU-ESRP-2016-English.pdf> (Government of Serbia, ESRP)

Government of the Republic of Serbia, Strategy for the Returnees' Reintegration under the Readmission Agreement. Retrieved 22 February, 2017 from http://www.kirs.gov.rs/docs/Readmission_strategy.pdf (Reintegration Strategy)

Government of the Republic of Serbia, Strategy of the Social Inclusion of Roma in Serbia for the Period 2016 to 2025 (National Roma Strategy)

Government of the Republic of Serbia, Migration Profile Serbia 2014, 2015, 2016, 2017. All retrieved 9 November, 2018 from: <http://www.kirs.gov.rs/articles/migpub.php?lang=ENG> (Migration Profiles)

Government of Serbia, Situation and Needs of Internally Displaced Persons, 2018. Retrieved from: http://www.kirs.gov.rs/media/uploads/Migracije/Publikacije/Eng/Situation_and_Needs_of_IDPs_2018.pdf (IDP Report, 2018)

Hoffmeyer-Zlotnik, Paula, Rückkehrpolitik in Deutschland im Kontext europarechtlicher Vorschriften. Fokusstudie der deutschen nationalen Kontaktstelle für das Europäische Migrationsnetzwerk (EMN, 2017)

Housing Centre website: <https://www.housingcenter.org.rs/en/index.php/socijalno-stanovanje-u-zasticenim-uslovima>

Interview with Ivanka Kostic from the NGO Praxis. Retrieved 14 February, 2017 from <http://www.statelessness.eu/news-events/news/ens-interview-eradicating-childhood-statelessness-serbia> (Kostic)

Jaksic, Bozidar and Basic, Goran. Roma settlements, living conditions and possibilities of integration of Roma in Serbia. Belgrade, Ethnicity Research Centre, 2002

Joksic, Tijana, Discrimination of Roma in Serbia. Government Response, Freiburg 2015. Retrieved 15 February, 2017 from https://www.freiburger-forum.net/wordpress/wp-content/uploads/2015/05/Tijana_Joksic_Roma_Discrimantion-1.pdf (Joksic)

Law on Ratification of the Agreement between the European Community and the Republic of Serbia on the readmission of persons residing without authorisation, Official Gazette of RS, no. 103/07

Marjanovic, Dragana, Assessment of the structural barriers that hinder the employment of Roma women. Retrieved 16 February, 2017 from http://www.europeanprogres.org/dokumenti/48_646015_asesment-of-the-structural-barriers-for-roma-women-employment.pdf (Marjanovic)

Minority Rights Center, Participation of Roma in Public Administration (MRC, 2013)

Müller, Stephan, Cross Sector collaboration at local level with regard to educational (re-)integration of children returning from migration in particular children from the Roma, Ashkali and Egyptian communities. Published by Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ), Pristina, 2018 (Müller, 2018)

Müller, Stephan. European Framework for National Roma Policies and the Roma in the Western Balkans in: European Yearbook on Minority Issues, 2012

Müller, Stephan, Nacionalne Politike u odnosu na Romkinjena Zapadnom Balkanu (National Policies towards Romani Women in the Western Balkans). Sarajevo, 2011

Müller, Stephan. National Policies towards Romani Women in Serbia. Sarajevo 2011

Romi i Romkinje u Srbiji i položaj Roma i Romkinja povratnika iz Zapadne Evrope

Osnovne informacije o pozadini problema

Müller, Stephan. Roma aus dem Westlichen Balkan: Ursachen ihrer Flucht. Retrieved December 12, 2016 from <http://fluechtlingsforschung.net/roma-aus-dem-westlichen-balkan-ursachen-ihrer-flucht/>

Müller Stephan, Die Roma in den Staaten des Westlichen Balkans und Antworten der deutschen Entwicklungszusammenarbeit auf ihre Situation, Heidelberg 2016. Retrieved 8 November, 2018 from: <http://zentralrat.sintiundroma.de/bestandsaufnahme-entwicklungszusammenarbeit-westbalkan/>

Müller, Stephan/Mattli, Angela, Trapped in a vicious circle: Repatriation and Re-Migration of Roma, Ashkali and Balkan-Egyptians from Kosovo in: International journal of migration studies (IJMS) No.204
Official Gazette of Serbia and Montenegro

Official Gazette of the Republic of Serbia (Official Gazette of RS)

Official Gazette of the Socialist Republic of Yugoslavia,

OSCE, General characteristics of substandard Roma settlements in Serbia. Belgrade: OSCE Mission to Serbia, 2015. Retrieved 20 July, 2016 from:
<http://www.osce.org/sr/serbia/159746?download=true>(OSCE 2015)

Papa, J. and Keskinė I. Roma Returnees from Western Balkans: “No place for us: neither here, nor there”. (Papa and Keskinė, 2017)

Peric, Tatjana. Personal documents and threats to the exercise of fundamental rights of Roma in Europe. Retrieved 15, February, 2017 from <http://www.errc.org/article/personal-documents-and-threats-to-the-exercise-of-fundamental-rights-of-roma-in-europe/1097> (Peric)

Praxis, Analysis of Practical Application of the Law on Non-Contentious Procedure - Determining the Date and Place of Birth, Belgrade. Retrieved 17 February, 2017 from http://zadecu.org/wp-content/uploads/2014/02/Analysis_of_Practical_Application_of_the_Law_on_Non-Contentious_Procedure_-_Determining_the_Date_and_Place_of_Birth.pdf(Praxis 2014)

Praxis, ERRC, Written Comments by the European Roma Rights Centre and Praxis, Concerning Serbia. For Consideration by the Committee on the Rights of the Child at the Concluding Observations of the 74th Session (16 January to 3 February 2017). Retrieved 17 February, 2017 from http://praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Serbia-crc-submission-december-2016.pdf (Praxis, ERRC 2016)

Praxis, Preventing Childhood Statelessness. Remaining Problems in Serbia. May 2015. Retrieved 17 February, 2017 from http://www.statelessness.eu/sites/www.statelessness.eu/files/Preventing%20Childhood%20Statelessness_-_Remaining%20Problems%20in%20Serbia.pdf (Praxis 2015)

Republic of Serbia, Protector of Citizens, Letter to Prime Minister Cvetkovic of 26 January, 2012. Initiative for Amending the Law on non-Contentious Procedure. Retrieved 17 February, 2017 from http://www.ombudsman.org.rs/attachments/068_Initiative%20for%20amending%20the%20Law%20on%20Non-Contentious%20Procedure.pdf (Protector)

Schweizer Flüchtlingshilfe, Serbien: Ausreisebeschränkungen für Roma und Aschkali. Berne, 2015.

Social Inclusion Seminar: Roma Issues in Serbia, 11 June, 2015, Operational Conclusions. Retrieved 14 February, 2017 from: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/en/operational-conclusions-of-the-seminar-on-social-inclusion-and-poverty-reduction-in-the-republic-of-serbia/>

Society for Threatened People, Lost in Transition. Berne, 2015 (STP, 2015)

UNDP survey 2017. Retrieved 02 November, 2018 from:
<http://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/library/roma/regional-roma-survey-2017-country-fact-sheets.html> (UNDP 2017)

Romi i Romkinje u Srbiji i položaj Roma i Romkinja povratnika iz Zapadne Evrope

Osnovne informacije o pozadini problema

UNDP Survey Roma in Central and Southeast Europe. Retrieved 26 August, 2016 from: [http://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/ourwork/sustainable-development/development-planning-and-inclusive-sustainable-growth/roma-in-central-and-southeast-europe/roma-data/\(UNDP 2011\)](http://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/ourwork/sustainable-development/development-planning-and-inclusive-sustainable-growth/roma-in-central-and-southeast-europe/roma-data/(UNDP%202011))

UNDP, The Housing Situation of Roma Communities (UNDP, 2011b)

UNDP, Press release from 13 July, 2016. Retrieved from: <http://www.rs.undp.org/content/serbia/en/home/presscenter/articles/2016/07/13/supporting-reintegration-of-roma-returnees-in-serbia.html>

UNESCO, World Data on Education, VII Ed. 2010/11. Serbia. Retrieved 22 February, 2017 from <http://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/Serbia.pdf>

UNHCR. Assessment of the Needs of Internally Displaced Roma in Serbia. Belgrade, 2014 (UNHCR, 2014)

UNICEF, Insights: Child rights in Central and Eastern Europe and Central Asia. Realizing the rights of Roma children and women in Bosnia and Herzegovina, the former Yugoslav Republic of Macedonia, and Serbia. Retrieved 15 February, 2017 from: https://www.unicef.org/ceecis/Insights2014_2.pdf

UNICEF, Multiple Indicator Cluster Survey 2014. Serbia Roma Settlements. Key Findings. Retrieved 17 February, 2017 from https://www.unicef.org/ceecis/MICS_5_-_Key_Findings.pdf (UNICEF, 2014)

Romi i Romkinje u Srbiji i položaj Roma i Romkinja povratnika iz Zapadne Evrope

Osnovne informacije o pozadini problema

Spisak analiziranih relevantnih lokalnih akcionih planova (lokalnih akcionih planova za inkluziju Roma ili izbeglica, interno raseljenih lica ili povratnika):

City of Leskovac. 2016. Local Action Plan for Implementation of Roma Position Improvement Strategy for the Period 2017-2019. Leskovac: City of Leskovac.

City of Niš. 2016. Local Action Plan for Roma Position Improvement in the City of Niš Territory 2016-2018. Niš: City of Niš.

Grad Kragujevac. 2015. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja Roma u Gradu Kragujevcu za period od 2015. do 2018. godine. Kragujevac: Grad Kragujevac.

Grad Kraljevo. 2017. Akcioni plan za unapređenje položaja Roma na teritoriji Grada Kraljeva za period 2017-2025. godine. Kraljevo: Grad Kraljevo.

Grad Loznica. 2013. Lokalni akcioni plan za Rome 2013-2017. Loznica: Grad Loznica.

Grad Požarevac. 2015. Akcioni plan za unapređenje položaja Roma na teritoriji Grada Požarevca za period 2016.-2020. godine. Požarevac: Grad Požarevac.

Grad Subotica. 2016. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja Roma 2017-2021. Subotica: Grad Subotica.

Grad Vranje. 2016. Akcioni plan za sprovođenje ciljeva Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Romkinja. Vranje: Grad Vranje.

Gradska opština Novi Beograd. 2013. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih i interno raseljenih lica u Gradskoj opštini Novi Beograd za period 2014-2017. godine. Novi Beograd: Gradska opština Novi Beograd.

Gradska opština Obrenovac. 2017. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja migranata, rešavanje pitanja izbeglica, interno raseljenih lica, povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji, tražioca azil i migranata u potrebi bez utvrđenog statusa u Gradskoj opštini Obrenovac za period 2017-2021. godine. Obrenovac: Gradska opština Obrenovac.

Gradska opština Rakovica. 2017. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja migranata, na teritoriji Gradske opštine Rakovica 2015-2019. godine. Rakovica: Gradska opština Rakovica.

Gradska opština Voždovac. 2016. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, interno raseljenih lica i povratnika po sporazumu o readmisiji, tražioca azila i migranata u potrebi bez utvrđenog statusa za period od 2016. do 2020. godine. Voždovac: Gradska opština Voždovac.

Gradska opština Zemun. 2014. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, interno raseljenih lica i povratnika po sporazumu o readmisiji u Gradskoj opštini Zemun za period 2015.-2019. godine. Zemun: Gradska opština Zemun.

Opština Arilje. 2013. Lokalni akcioni plan za rešavanje pitanja izbeglica, interno raseljenih lica i povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji na teritoriji Opštine Arilje 2013-2017. Arilje: Opština Arilje.

Romi i Romkinje u Srbiji i položaj Roma i Romkinja povratnika iz Zapadne Evrope

Osnovne informacije o pozadini problema

Opština Bačka Topola. 2012. Lokalni akcioni plan za rešavanje pitanja izbeglica, interno raseljenih lica i povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji u Opštini Bačka Topola u periodu od 2013-2017. godine. Bačka Topola: Opština Bačka Topola.

Opština Bački Petrovac. 2014. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, interno raseljenih lica i povratnika po sporazumu o readmisiji u Opštini Bački Petrovac za period od 2014. do 2017. godine. Bački Petrovac: Opština Bački Petrovac.

Opština Boljevac. 2014. Lokalni akcioni plan za poboljšanje položaja Roma u Opštini Boljevac, 2014-2019. godine. Boljevac: Opština Boljevac.

Opština Gadžin Han. 2014. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, interno raseljenih lica i povratnika po ugorovima o readmisiji u Opštini Gadžin Han u periodu od 2014-2018. godine. Gadžin Han: Opština Gadžin Han.

Opština Inđija. 2016. Lokalni akcioni plan za unapređenje obrazovanja, zapošljavanja, zdravlja i stanovanja Roma u Opštini Inđija 2016-2020 godine. Inđija: Opština Inđija.

Opština Koceljeva. 2015. Lokalni akcioni plan za poboljšanje položaja Roma u Opštini Koceljeva za period 2016-2020 godina. Koceljeva: Opština Koceljeva.

Opština Kula. 2013. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, interno raseljenih lica i povratnika u Opštini Kula za period od 2014-2017. godine. Kula: Opština Kula.

Opština Kučevo. 2015. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, interno raseljenih lica i povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji na teritoriji Opštine Kučevo u periodu od 2015-2019. godine. Kučevo: Opština Kučevo.

Opština Loznica. 2016. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, interno raseljenih lica, povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji, tražilaca azil i migranata u potrebi bez utvrđenog statusa na teritoriji grada Loznice za period 2017-2021. godine. Loznica: Opština Loznica.

Opština Novi Bečej. 2015. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja Roma u Opštini Novi Bečej 2015-2020. Novi Bečej: Opština Novi Bečej.

Opština Paraćin. 2014. Lokalni akcioni plan za poboljšanje položaja Roma u Opštini Paraćin 2014-2017. Paraćin: Opština Paraćin.

Opština Petrovac na Mlavi. 2015. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, interno raseljenih lica i povratnika po sporazumu o readmisiji na teritoriji Opštine Petrovac na Mlavi u periodu 2015-2019. godine. Petrovac na Mlavi: Opština Petrovac na Mlavi.

Opština Pećinci. 2014. Lokalni akcioni plan za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica i povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji u Opštini Pećinci 2014-2018. Pećinci: Opština Pećinci.

Opština Rača. 2015. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih i interno raseljenih lica u Opštini Rača za period 2015-2018 godina. Rača: Opština Rača.

Romi i Romkinje u Srbiji i položaj Roma i Romkinja povratnika iz Zapadne Evrope

Osnovne informacije o pozadini problema

Opština Ruma. 2015. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja Roma u Opštini Ruma, 2015-2020. godine. Ruma: Opština Ruma.

Opština Senta. 2016. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, interno raseljenih lica i povratnika po osnovu readmisije u opštini Senta 2016-2018. Senta: Opština Senta.

Opština Velika Plana. 2015. Lokalni akcioni plan za rešavanje pitanja izbeglih, interno raseljenih lica i povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji u Opštini Velika Plana za period od 2015-2019. godine. Velika Plana: Opština Velika Plana.

Opština Vladimirci. 2015. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, interno raseljenih lica i povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji na teritoriji Opštine Vladimirci za period od 2015-2019. godine. Vladimirci: Opština Vladimirci.

Opština Čičevac. 2014. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, interno raseljenih lica i povratnika po sporazumu o readmisiji u Opštini Čičevac. Čičevac: Opština Čičevac.

Opština Čukarica. 2014. Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, interno raseljenih lica i povratnika po sporazumu o readmisiji za period od 2015. do 2019. godine. Čukarica: Opština Čukarica.

Opština Čukarica. 2016. Lokalni akcioni plan za unapređivanje položaja Roma. Čukarica: Opština Čukarica.

Opštinski tim za obrazovnu inkluziju Roma. 2012. Lokalni akcioni plan za unapređenje obrazovanja Roma za period 2012-2017. god. Aleksinac: Opština Aleksinac.